

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філософський факультет
Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему:

ГІБРИДНА ВІЙНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ЗБРОЯ ХХІ СТ.

Виконала:

студентка VI курсу, групи ФФІм-21с
спеціальності 052 «Політологія»

Крук Л.Б

Керівник:

доцент кафедри політології,
кандидат політичних наук

Шурко О.Б.

Рецензент:

доцент кафедри теорії та історії політичної науки,
кандидат політичних наук

Бунь В.В.

Львів – 2021 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Теоретико-методологічні аспекти дослідження маніпулятивних та пропагандистських технологій в контексті гібридної війни	6
1.1. Гібридна війна: загальна характеристика та сутність поняття	6
1.2. Інформаційна складова гібридної війни	13
Розділ II. Використання медіасфери у кризових суспільно-політичних ситуаціях та воєнно-політичних конфліктах на сході України	26
2.1. Квазідержавне утворення «Донецька народна республіка», як результат ведення багаторічної російської інформаційної політики на сході України	26
2.2. Телеканал «Первый Республиканский» як медіаджерело маніпулятивно-пропагандистського дискурсу з боку Росії щодо України	32
Розділ III. Вплив російської політичної журналістики на ведення інформаційної війни в Україні	47
3.1. Пропагандистські технології російських ЗМІ в рамках сучасної гібридної війни	47
3.2. Поширення російської пропаганди на прикладі ток-шоу «60 минут» з Ольгою Скабєєвою та Євгенієм Поповим	49
Висновки	63
Список використаних джерел	68

Вступ

Сьогодні суспільство живе у світі інформаційних технологій, всесвітньої павутини, інновацій ледь чи не у всіх сферах. Із поліпшенням якості життя приходять і розвиток маніпуляцій в інформаційному просторі; до популізму, брехні та постправди вдаються політики, підприємці, громадські діячі.

Інколи важко буває в медіа відрізнити правду від брехні, недомовку від замовчування, популізм від чіткого плану дій. Та варто лише детальніше заглибитися у світ журналістики чи фактчекінгу, як маніпуляції чи пропаганда перестають впливати спершу на особу, яка перевіряла факти, а згодом – на її оточення, суспільство тощо.

Актуальність дослідження полягає в тому, що зараз Україна перебуває у стані гібридної війни, інформаційного протистояння з агресором на Сході та Півдні – Росією. Вона, вдаючись до сухопутної та морської ескалації, часто використовує підконтрольній владі ЗМІ як рупори точки зору, вигідної Кремлю. Саме тому виявлення маніпуляції, пропаганди чи популізму є важливим для українців. Це може захистити від дезінформації та чвар. Крім того, через напружену ситуацію та окупацію Донбасу люди легше піддаються впливу медіа.

Наукова новизна: у роботі вперше проаналізовано сепаратистський, пропагандистський телеканал «Перший республіканський», перекладено статті медіа, а також досліджено роботи іноземних експертів у даній темі.

Мета дослідження – показати вплив маніпуляції та пропаганди в умовах гібридної війни на свідомість індивідуальну й суспільну, а також знайти методи протистояння їм. **Предметом** дослідження є пропаганда та маніпуляція в умовах гібридної війни. **Об'єктами** – телеканал терористичного угруповання ДНР «Перший республіканський» та російське ток-шоу «60 хвилин».

Головні завдання роботи:

- з'ясувати основні складові поняття і феномена «гібридна війна», стан його дослідження й особливості пов'язаного з ним дискурсу в сучасній науці;

- дослідити теоретичну літературу та класифікації пропаганди науковців;
- визначити головні характеристики маніпуляції та пропаганди;
- проаналізувати сучасну ситуацію в східній частині України на предмет маніпуляцій у медіа, політиці й рекламі.
- проаналізувати гібридні засоби ведення інформаційної війни щодо Російської Федерації проти України;
- розробити та обґрунтувати методи протидії пропагандистським впливам в умовах гібридної війни.

Для того, щоб дослідити тему та зробити висновки, використовується **теоретична база**, серед якої книга про інформаційну війну на сході України (Д. Волкогонова, [9] С. Гриняєва, [12] О. Колиновського, [18] І.Костюка, [19] М. Павлютенко, [25] І. Панаріна, [26] В.Бебика, [4] І. Шаравова, А. Федорова, Д. Фельдмана, І. Рабіновича, та інші.), наукові праці про пропаганду і гібридну війну (О. Балацької, [3] В. Власюка [8], В. Горбуліна [11], О. Курбана [20], Г. Почепцова, [30] Ю. Радковець, [33] О.Саєнко, [34] Л. Чекаленко, [38] Б. Станкевича, [35] Л.Чік, [39] Є. Магди, [21], М. Вайса, [6] а також Г. Вербицької, О. Коренькова, К. Поповича, Френка Г. Хоффмана, М. Айшервуда, Л. Савіна, В. Власюка, І. Тодорова, Г. Диниса, І. Рущенко) та інтернет-джерела. **Методи роботи** – аналіз, порівняння, класифікація.

Результати дослідження показали, що ЗМІ можуть впливати на масову аудиторію з допомогою текстових – (статті, репортажі тощо) та фотоманіпуляцій (використання фоторедакторів, відвертих та провокаційних фотографій), а також – з допомогою дезінформації чи не повного подання фактів.

У роботі також йдеться, що незважаючи на те, що в епоху постправди інформація (в тому числі й неправдива) поширюється зі швидкістю світла, а джерела інколи важко відшукати, є кілька способів самостійно перевіряти інформацію на правдивість.

Структура нашої роботи – вступ, розділ 1 «Теоретико-методологічні аспекти дослідження маніпулятивних та пропагандистських технологій в контексті гібридної війни», розділ 2 «Використання медіасфери у кризових суспільно-політичних ситуаціях та воєнно-політичних конфліктах на сході України», розділ 3 «Вплив російської політичної журналістики на ведення інформаційної війни в Україні», висновки та список використаних джерел.

У розділі 1 роботи ми досліджували головні ознаки та методи ведення гібридної війни, також знаходили різницю між поняттями «конвенційна війна» та «гібридне протистояння». Визначили інформаційні складові гібридної війни – маніпуляції, інформаційні операції та пропаганда.

У розділі 2 аналізували, телеканал терористичного угруповання ДНР «Перший республіканський», що мав би впливати на місцеве населення окупованих територій.

У розділі 3 ми досліджували російську пропаганду на прикладі ток-шоу «60 хвилин», а також його ймовірний вплив як на російських, так і на українських глядачів.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТА ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

1.1. Гібридна війна: загальна характеристика та сутність поняття

Гібридна війна – це вид військової стратегії, під час якого поєднують звичайне, тобто конвенційне протистояння, політичну війну, нерегулярні конфлікти та кібер- (або ж кібервоєнні) атаки. Під час гібридної війни часто застосовують такі методи впливу, як неправдиві новини, тиск на міжнародну дипломатію, маніпуляції та іноземні виборчі втручання. У сучасному світі, що розвивається скоріше щоденно, гібридна війна несе небезпеку національній та державній безпеці, оскільки ідентифікувати всі її загрози як традиційної війни навряд чи вийде.

Поняття «гібридна війна» було введено американським вченим М. Маклюеном, який вважав засоби комунікації новим ресурсом держави та довів, що сучасні війни відбуваються в інформаційному просторі [22].

Відомий сучасний теоретик у галузі збройних конфліктів та воєнно-політичної стратегії Френк Г. Хоффман, колишній офіцер морської піхоти, науковий співробітник Університету національної оборони США підкреслює: «Поряд із асиметричними конфліктами та неконвенційними війнами (ситуації, коли явні бойові дії не ведуться) існує також поняття «гібридні війни», які зараз усе частіше використовуються» [49]. Дослідник зазначає, що конфлікти будуть мультимодальними (тобто такими, що ведуться в різні способи) та багатоваріантними, які не входять у рамки простої конструкції ведення збройного конфлікту чи війни. За Ф. Хоффманом, майбутні загрози можуть більшою мірою бути охарактеризованими як гібридне співвідношення традиційних та нерегулярних стратегій і тактик; використовуватимуться децентралізоване планування та виконання, участь недержавних акторів із використанням одночасно простих і складних технологій [48].

Норвезький доктор наук Патрік Дж. Каллен у своїй праці «Багатонаціональна кампанія з розвитку потенціалу» підкреслює, що гібридний конфлікт важко одразу розпізнати з низки наступних причин:

- Під час гібридної війни країна-агресор використовує більш широкий набір інструментів та методів, які зазвичай не розглядають при традиційному аналізі загрози;

- Гібридна війна спрямована на створення вразливості у суспільстві;

- Під час гібридної війни відбувається синхронізація старих засобів із новими способами досягнення цілей. Йдеться про те, що розглядаючи різні інструменти влади, якими володіє противник, неможливо передбачити, де і яким чином вони синхронізуються для створення певних ефектів.

- Нападник під час гібридної війни навмисне використовує неоднозначність, креативність та наше традиційне розуміння слова «війна», щоб зробити атаки менш «видимими». Таким чином гібридна війна може навіть і не переступати міжнародний правовий поріг і суттєво ускладнити законність реакції на неї.

І останнє – гібридна війна спочатку є непомітним конфліктом. Вона не видає себе, доки не сягне піку й не завдасть першої шкоди для суспільства країни, яку атакує. А відтак – гібридна війна може залишатися невидимою упродовж довгого часу й таким чином знизить рівень захисту країни, яка захищається.[45]

Зазначимо, історики вважають, що термін «гібридна війна» не є терміном 21 століття. Перший приклад гібридної війни знаходимо ще в 5 столітті до н.е. Пелопеннеська війна поміж Афінами та Спартою. Афіни тоді намагалися будь-яким способом підбурити на протести поміж іліотів, що підпорядковувалися спартанцям. Таким чином, афіняни застосували один із тих елементів гібридної війни, про який говоримо і зараз – створення внутрішнього хвилювання поміж населення. Спарта, яка була готова до традиційної битви, легко пережила фізичний конфлікт із Афінами, та була безпорадною перед гібридною війною й тиском, що створювався зсередини.

Ще один приклад – В'єтнамська війна 1959-1975 років. Боротьбу між комуністичним Північним В'єтнамом та демократичним Південним В'єтнамом спершу називали неоголошеною, партизанською й терористичною. Північний В'єтнам мав на меті захопити території з метою поширення комунізму. До південної частини, яка боролася за збереження правової держави, згодом приєдналися США, Австралія, Нова Зеландія та Південна Корея. У той час як Південь ставав на захист ліберального ладу, демократії й толерантності, Північ разом із Китаєм і Соведами намагалися розворушити мирний лад у цивільного населення противника, використовуючи при цьому партизанів, що внутрішньо розхилювали країну.

А ось у 21 столітті звичні уявлення Заходу про війну розбилися об стіну постійного розвитку інформаційних технологій. Зміна парадигми та переосмислення терміну «гібридна війна», на думку головного редактора платформи кіберзахисту Global Security Review Джошуа Болла, сталася ще посередині 20 століття. [43]

Світ довго приходив до тями після Другої світової війни. Змінилися геополітичні, географічні та політичні цілі різних країн, що брали участь у війні по той чи інший бік барикад. Захід відновлювався після війни, почали з'являтися нові цінності, союзи та об'єднання (зокрема, ООН, НАТО, Європейський союз). Совети, незважаючи на тривалий період післявоєнної «реабілітації», так і не змогли зібрати колись могутній союз по частинах. Як змінилася геополітика й географія світу після Другої світової, так і звичні для поствоєнного світу конфлікти переросли у щось нове. Спершу почалися так звані «ядерні перегони», згодом – боротьба за сфери впливу, від економічної до космічної. І хоч у гонці брали участь перш за все США та Совети, інші країни теж опинялися на біговій доріжці, бо підтримували або Дядька Сема, або жовто-чорний Орден святого Георгія.

Виникнення уніполярного світового порядку після Холодної війни призвело до значної зміни парадигми. Звичайні західні уявлення про війну

стали несумісними й принципово розбіжними з реаліями війни у двадцять першому столітті.

Перш за все, вважає Джошуа Болл, конфлікти традиційні та нетрадиційні можна назвати «лінійними» та «нелінійними». [43]

Лінійні є послідовною стратегією протилежними учасниками конфлікту. Тоді як так звана нелінійна війна є одночасно розгортанням додаткових військових та невійськових тактик.

Цей другий тип – своєрідний гібрид звичайних військових дій у поєднанні з психологічними, економічними, політичними та кібер-нападами. Це дозволяє створити паніку й безладдя посеред населення. У той час, як перша частина нелінійної війни – збройний конфлікт, нагнітає паніку серед населення, друга частина – інформаційні атаки, руйнують мир і спокій у політичній, соціальній та культурній сферах.

У своїй монографії «Стратегічні наслідки гібридної війни: теорія перемоги» генерал-бригадир американської армії Даніель Ласіка пише, що одним з найбільших викликів гібридної війни є експлуатація пізнавальних та моральних доменів, у той час як, наприклад, США під час збройних конфліктів швидше звертає увагу на фізичні, конвенційні аспекти. Гібридна війна має на меті швидко перетворити свій тактичний успіх і помилки свого ворога в стратегічні ефекти через нещадну експлуатацію когнітивних і моральних сфер суспільства, на яке здійснюється тиск.[50]

Так 2003 року збройні сили міжнародної коаліції під проводом американців вторглися на територію Іраку. В урядах США та Великої Британії заявили, що мета – повалення злочинного режиму Саддама Хусейна. Пришвидшило хід подій і те, що головною офіційною причиною вторгнення була мовляв наявність на території Іраку зброї масового ураження. І, хоч ця теза не викликала довіри в усіх країн-членів ООН, а замість зброї знайшли всього кілька снарядів, міжнародний конфлікт переріс у восьмирічну війну з окупацією Іраку.

Ідентифікуємо цю війну як гібридну: в медіа, лояльних до Америки та Англії, з'являлися повідомлення про «злочинний режим Хусейна» та зброю масового ураження, американці на місцях спілкувалися з іракцями. Це призвело до виникнення внутрішнього збурення. Тож бачимо, що в цій війні, хоч і з начебто благими намірами, використовували тиск на моральні та соціальні сфери.

Сьогодні ж спостерігаємо за конфліктом, що розгортається просто на наших очах: окупація Криму та Донбасу Російською Федерацією. Допоки невизнані Москвою російські найманці заходять на територію України, кремлівські ЗМІ, особливо телевізійні, створюють інформаційний та психологічний тиск на:

- російське суспільство. Пропагандистськими програмами, що виходять на центральних каналах, росіянам намагаються нав'язати, що в Україні ще з 2014 року триває переворот. Київська «хунта» нахабно захопила владу, в той час як українці і надалі вважають росіян «братнім народом»;

- українське суспільство. Адже вищезгадані пропагандистські програми дивиться й частка українців – особливо тих, які живуть біля лінії вогню або ж на окупованих територіях.

Сьогодні економісти, політики, історики досі не дійшли спільної думки відносно реальних причин розв'язування РФ агресії щодо країн-сусідів, зокрема України. Основні версії, які розглядаються, включають такі причини:

- геополітичні амбіції Москви на лідерство в сучасному світі;
- наміри щодо захоплення нових територій, зокрема й за межами колишнього Радянського Союзу напередодні його розпаду;
- створення «осі безпеки» з огляду на розширення НАТО та розміщення елементів ПРО в Європі;
- зміщення акцентів населення Росії з внутрішніх проблем держави на зовнішні за рахунок формування образу «ворога», згуртування нації навколо міфічної ідеї «руського міра»;

□ наміри щодо зменшення (погіршення) економічного потенціалу інших країн, які внаслідок потенційної зовнішньої воєнної загрози змушені значну частину свого економічного, наукового потенціалів, матеріальних і грошових ресурсів спрямовувати на зміцнення військового потенціалу;

□ тиск, який змушує інші країни бути максимально лояльними до агресора, передусім у політичній та економічній сферах. [28]

Не можна однозначно визначити лише одну причину. Проте все частіше експерти говорять про низку, сукупність причин, що сприяли розв'язанню РФ такого типу протистояння.

Війна Російської Федерації проти України справді триває довго і має свої особливості, але з погляду політичної науки та міжнародного права її слід однозначно кваліфікувати як збройну агресію, оскільки наша країна зазнала нападу підрозділів ЗС РФ та (або) контрольованих нею найманців, які діяли як приховано, так і відкрито.

Те, що в певний період Російська Федерація використовувала свої ЗС приховано, не має юридичного значення, не може і не повинно заважати кваліфікації її неспровокованого збройного нападу на Україну як акту агресії відповідно до загальновизнаних положень сучасного міжнародного права. Ті підступні методи, до яких вдалося путінське керівництво для маскування початку збройного нападу на Україну (здіяння спецназу та особового складу підрозділів і військової техніки регулярних Збройних сил РФ без розпізнавальних знаків; використання цивільного населення, зокрема жінок і дітей, як живого щита для наступу на військові об'єкти; фінансування та озброєння найманців; підривна діяльність російських спецслужб; використання механізмів пропагандистської війни тощо), свідчать про його моральну ущербність, а не про відсутність факту агресії і є обставиною, яка обтяжує вину Російської Федерації як держави агресора.

Відтак виникає питання: як державі захиститися в умовах гібридної війни?

- Потрібно узгоджувати меседжі та позиції державних відомств та налагодити централізований моніторинг інформаційного простору. Це потрібно для того, щоб адекватно та вчасно реагувати на інформаційні виклики.

- Дружні стосунки з іноземними журналістами

Вони допоможуть формувати в їхніх країнах позитивне ставлення до країни та налагоджувати міжнародні комунікації на державному рівні.

- Медіаграмотність

Це зона відповідальності кожного громадянина за ту інформацію, яку він допускає в особистий інформаційний простір. Важливо навчитись не реагувати на неперевірену інформацію, на фейки, на емоційні заклики, гучні сенсації.

- Відповідальність ЗМІ

Журналісти мають усвідомлювати, яку інформацію вони поширюють, як вона впливає на аудиторію і до яких наслідків може призвести.

- Захист від кібератак

Беручи до уваги руйнівний потенціал кібератак слід приділяти увагу кіберзахисту у співпраці з НАТО та ЄС, і використовувати їхній досвід та технологічні досягнення.

- Дія на випередження

Прес-службам державних органів у кризових ситуаціях варто давати коментарі та роз'яснення рішень на випередження, щоб уникнути інтерпретацій чи домислів у публічних дискусіях. Правда інформація, подана з затримкою на кілька годин, може охопити менше людей, ніж фейкова новина, подана швидко.

- Чіткий план для прес-служб

Державним органам варто створити чіткий план дій для представників прес-служб під час суспільно резонансних подій (інцидентів). А також продумати систему заохочень і покарань (до відсторонення від посади) для тих працівників, які недобросовісно виконують свою роботу.

- Роз'яснення державної інформаційної політики

Працівники держорганів повинні оприлюднювати суспільно значущу інформацію (якщо вона не є секретною). Вони мають якомога детальніше роз'яснювати державну інформаційну політику. Особливо це стосується політики щодо тимчасово окупованих територій.

- Оціночні судження

Представникам держорганів не рекомендується вживати оцінних суджень та емоційно-забарвлених термінів в офіційних інформаційних повідомленнях. А також до рішення суду називати підозрюваних «злочинцями», «шахраями», «вбивцями», тощо.

- Державні органи у соцмережах

Державним органам варто ухвалити правила використання офіційних сторінок у соціальних мережах для уникнення непорозумінь та створення фейкових профілів.

Підсумовуючи висловлене, можна стверджувати, що в період гібридної війни ворог може маніпулювати свідомістю для широкомасштабної експансії і загрожує національній безпеці України. Тому необхідна адекватна інформаційна протидія.

1.2 Інформаційна складова гібридної війни

Хто володіє інформацією, той володіє світом. В інформаційну епоху це твердження набуває особливого значення, адже у 21 ст. інформація стає матеріальним явищем, володіти і контролювати яке бажають всі.

На думку науковиці, Я. Малик, до реалізації будь-які цілком “матеріальні рішення” на сьогодні випробовуються в інформаційній сфері. І результати стають вирішальними. Поняття інформаційної війни є на сьогодні одним із найпопулярніших, зокрема тому, що людство живе у так звану інформаційну епоху.

Поняття “інформаційна війна” ввів у науковий обіг американський дослідник М. Маклюен, який проголосив тезу “Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації”. [42] Ще 30 років тому він проголосив, що на

сучасному етапі економічні зв'язки і відносини усе більше приймають форму обміну знаннями, а не обміну товарами. А засоби масової комунікації саме є новими “природними ресурсами”, що збільшують багатства суспільства. Тобто боротьба за капітал, простори для збуту відходять на другий план, а головним зараз стає доступ до інформаційних ресурсів, знань, що приводить до того, що війни ведуться більше в інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь.

У таких умовах інформація набуває нового змісту. Тепер її використовують не лише як роз'яснення, викладення фактів чи просвіту. До інформації в контексті гібридної війни пасує гасло Агенції безпеки армії США – «Praemonitus, praemunitus» — «попереджений означає озброєний».

Загалом дефініція «інформація» має кілька визначень. Українське законодавство схиляється до того, що інформація – це будь-які відомості та дані, які можна зберегти на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

У той час у американському словнику Мерріам-Вебстер є інше визначення: інформація – це знання, отримані в результаті дослідження або ж навчання; це також факти й викривлення фактів шляхом суб'єктивного подання, брехні, а також маніпуляцій. [44]

У своїй роботі ми скористаємося двома твердженнями, адже й перше, й друге підходять для аналізу поняття «інформаційна війна».

Осмислювати дефініцію «інформаційна війна» почали ще в 90-х роках минулого століття. З інформацією та світом всесвітньої мережі було те ж, що і з повітряним простором: раніше ніхто не знав, що його можна експлуатувати з допомогою літаків.

Інформаційні війни, попри те, точаться з початку історії людства. Пам'ятаємо релігійні та ідеологічні війни. У той час проти «інакодумців» застосовували всі види репресії. Інквізиція в Середньовіччі – один із них. Тоталітарність держав у 20 столітті – наступний. І середньовічна, і майже

сучасна системи завжди боролися проти одного: намагалися знищити носіїв чужих ідей.

У 20 столітті у світі з'являються перші комп'ютери – електронно-обчислювальні машини. З виходом цієї техніки значення слова «інформація» знову переосмислюється. До 90-х років минулого століття навряд чи хтось задумувався, що інформацію можна використовувати у власних цілях.

Втім, сьогодні інформація є зброєю дієвішою, аніж конвенційний конфлікт. Вона потребує чимало затрат і знань в ІТ-сфері, але дозволяє швидше й без великих втрат навіяти суспільству окупованої країни страх, хаос, інші точки зору. Під час конвенційної війни соціум аналізує самостійно, військове керівництво складає фізичні стратегії, а під час інформаційних атак суспільства, здатність до аналізу слабшає: дані, що надходять до суспільства, часто є викривлені ворогом або ж неповні.

Американські військові часто відмовляються від терміну «інформаційна війна». Використовують скоріше «інформаційні атаки» або ж «інформаційні операції». Бо війни у мирний час проводити не можна, а операції – так.

Зараз Україна так чи інакше перебуває в стані інформаційної війни – як зовнішньої, так і внутрішньої.

Внутрішні її чинники – це:

- політична боротьба. Це ми могли спостерігати під час передвиборчої «гонки». Коли кожен кандидат за президентське крісло боровся різними методами. В хід йшли піар, чорний піар, маніпуляції, пропаганда тощо.

- відсутність компромісу поміж різними верствами населення України. Це зазвичай питання мови, курсу країни, війни на сході держави тощо.

- активність міжнародних гравців, які намагаються на політичну арену проштовхнути свої інтереси. Це, зокрема, Росія, а також Європейський союз.

- вплив зовнішніх інформаційних кампаній. Згодом вони – як от кремлівські тези, починають кидати тінь на українське суспільство, адже знову ж таки призводять до дисонансу поміж Сходом та Заходом, Києвом та областями.

Додамо, що важливу роль у нашому дослідженні відіграє термін «маніпуляція». Адже саме цей психологічний спосіб впливу допомагає пропагандистам досягати своїх різного виду цілей. Зокрема, львівський науковець Богдан Станкевич вважає, що епогею маніпуляція досягає у період передвиборчої агітації, що її ми мали з грудня 2019 року по квітень. [35]

Крім того, кандидатка філологічних наук Людмила Чік зазначає, що існують і мовні маніпуляції – зокрема, зустрічаються у політичних лозунгах чи виступах. Це, до прикладу, слова, які є «особливими для суспільства»: «європейські стандарти», «жити по-новому», «національна ідея» тощо. Існують і випадки саркастичного маніпулювання словами. На російських телеканалах часто зустрічається словосполучення «незалежна Україна». [39]

Варто зазначити, що ми живемо в епоху постправди. Цей термін 2016 року став «словом року» за версією Оксфордського словника (в оригіналі - *post-truth*). Так постправда (дослівний переклад - післяправда) – це прикметник, що означає обставини, де об’єктивні факти впливають на громадську думку значно менше, ніж емоції або особисті переконання. Йдеться про те, що «*emotio*» перемагає над «*ratio*». Це інтерпретація правди, подання емоційного, а не раціонального боку ситуації, викривлення об’єктивних фактів, але в жодному разі не брехня. Постправда – це й швидке поширення пліток і брехні через велику кількість (часто неперевіраних користувачами) джерел.

Так, часто помічаємо політику постправди сьогодні. Її ведуть українські політики, що змагалися за пост Президента в державі. Яскравим прикладом цього є гучні заяви лідерки партії БЮТ. Юлія Тимошенко апелює до «зниження тарифу на газ удвічі». Втім, в умовах боргів України перед МВФ та іншими валютними кредиторами, а ще при інтеграції держави в європейське суспільство (де ціни на комунальні послуги набагато вищі, ніж вітчизняні), зробити це навряд чи буде легко. Хоч Юлія Тимошенко й пропонує ліквідувати національну акціонерну компанію «Нафтогаз» як монополіста, альтернативи політикиня не пропонує. Втім, її висловлювання з великою швидкістю

поширюються у ЗМІ, а пости на сторінках у соцмережах збирають неабияку кількість вподобань та поширень.

Насамкінець згадаємо про пропаганду, адже наступні розділи нашої роботи будуть тісно пов'язані з нею.

Фахівець у галузі інформаційної війни Георгій Почепцов вважає, що до інструментарію інформаційних атак і операцій належать:

- Комунікації – процес обміну інформацією поміж двома та більше особами;

- PR та реклама;

- Психологічні операції;

- Пропаганда. [30]

Пропаганда – це цілеспрямоване поширення, інтеграція ідей та моделей поведінки у суспільство. Слово у недослівному перекладі з латинської означає «те, що має бути поширене».

Як пише український журналіст Роман Шутов у статті «Пропаганда та маніпуляція», виникнення цього слова зазвичай пов'язують з посланням Папи Римського Григорія XV. У повідомленні під назвою «Congregatio de Propaganda» йшлося про створення організації, що мала б координувати місіонерську діяльність і поширювати католицьку віру на нових теренах. У посланні писалося ще, що цю діяльність не можна використовувати у політичних цілях. [41]

Але насправді термін «пропаганда» виник ще задовго до папського послання. У давні часи, коли між племенами (або ж іншими групами людей) точилися війни, воїни намагалися різними способами залякати свого суперника на полі бою, щоб переконати у своїй силі. Деякі народи так успішно справилися зі залякуванням противників, що навіть зараз ми знаємо про їхні пропагандистські прийоми: американські індієці асоціюються у нас з розмальованими обличчями, бойовими вигуками й ритуальними танцями. Вікінги, наприклад, перед боєм заточували собі передні зуби до кликів – така посмішка добряче лякала ворога.

З'явилася пропаганда й на українських теренах. Ще у X столітті. Коли руський князь Святослав Ігорович ішов у похід на ворога, перед тим посилав йому гінцем повідомлення «іду на ви». У ті часи Київська Русь була добре розвиненою державою і військово сильною. Тож таке повідомлення мало б залякати супротивника.

Тож бачимо, що пропаганду не завжди використовували в політичних цілях; перш за все вона мала додати відваги в бою або ж стати каталізатором поширення віри на інших територіях. Втім, сьогодні з цим словом виникають перш за все негативні асоціації, адже зараз пропаганда стала методом досягнення політичної цілі або ж перетворилася на вибірккову маніпуляцію фактами.

Дослідниця масових комунікацій Олена Колтик вважає: пропаганда – це постійні у своїй систематичності спроби впливу на масову аудиторію з використанням символічних знаків. Це форма комунікації, яка має на меті засвоєння інформації як однією людиною, так і групою людей.

З цієї дефініції виводимо такі головні характеристики пропаганди:

- Фактор систематичності. Дія, що повторюється;
- Фактор впливу. Йдеться про психологічний вплив на людину.
- Фактор масовості. Йдеться про те, що вплив, здійснений на людину чи групу людей, має призвести у висновку до впливу на велику аудиторію.

Трохи інше визначення подає найстаріша енциклопедія Англії «Брітаніка». Пропаганда – це поширення інформації (фактів, аргументів, чуток, напівправди чи цілковитої брехні) для впливу на публічну думку. [46]

За «Брітанікою», головні характеристики пропаганди такі:

- Інформативність – пропаганда обов'язково є поширенням певної інформації;
- Фактор впливу;
- Фактор масовості.

Британський соціолог Л. Фрейзер у своїй книзі «Пропаганда» 1957 року зазначав: «Пропаганда – це мистецтво змусити робити людей те, чого б вони ніколи не зробили, якби знали інформацію сповна». [47]

Сьогодні дослідники поділяють пропаганду на «чорну», «сіру» та «білу». **«Чорна»** пропаганда – це відверта неправдива інформація, яку поширюють з метою провокації політичного, соціального, міжетнічного або ж міждержавного конфлікту. Пропаганда війни, тобто підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії – один з напрямків такої діяльності. Як приклад тут варто згадати постать доктора Й. Геббельса, головного нацистського пропагандиста і його людиноненависницькі виступи. Зокрема через його друковану, радіо- та кінопродукцію вдалося одурманити мільйонне німецьке суспільство.

«Сіра» пропаганда – це інформаційне повідомлення чи джерело, достовірність якого викликають сумніви. Тут передовсім ідеться про частково неправдиву інформацію або її упередженим тлумаченням.

«Біла» пропаганда – це правдиве повідомлення, що є повністю ідентифіковане, а інформація є точною й акуратною. Той, хто повідомляє цю інформацію, усіляко намагається виглядати «своїм хлопцем», однак він не обнародує інформацію, яка йому не вигідна. [40]

Саме тому розуміємо, що пропаганда сьогодні тісно переплелася із маніпуляцією фактами й думками.

Пропаганда ж дуже часто використовує ті ж методи, що й реклама чи PR. Йдеться перш за все про комерційне просування продукту чи бренду, висвітлення його у позитивному світлі на різних платформах. До сучасних методів пропаганди належать:

- Апелювання до авторитету – згадування висловлювань, цитат відомих людей (наприклад, Президент України Петро Порошенко розповідаючи про безвіз, процитував слова російського поета Лермонтова – «Прощай, немытая Россия»);

- Брехня – опис певних подій, що не трапилася насправді (наприклад, російський канал «Первый» 12 липня 2014 року показував знаменитий сюжет про «розп’ятого українськими військовими хлопчика», що правдою не було);

- Демонізація ворога – зображення супротивника у вигляді недолудей, або ж набагато гірших етнічно, національно, ментально (Росія захищає свої цінності від Заходу: міцну традиційну сім’ю, усталені традиції від ворога. Європа часто асоціюється з ліберальними цінностями, геями, тероризмом. А Україна в рупорах Кремля – це «бандерівці», «фашисти», «хунта»);

- Слоган (чого варте лише гасло «Ти не ти, коли голодний» із реклами батончика «Snickers»! У політиці це – «жити по-новому» (БПП), «Новий курс країни» (БЮТ) тощо);

- Вибіркова правда (у рекламі, наприклад, це часто промоція бургеру з McDonald’s: на картинці він виглядає апетитніше, ніж у житті. Хоч і смачний);

- інші.

У сучасний час різниця між пропагандою та політичним маркетингом дуже розмита. Адже у передвиборчий період політсили часто висвітлюють інформацію про себе в позитивному світлі, про конкурентів – лише в негативному, забуваючи й там, і там додати інші сторони для об’єктивності.

Деякі дослідники вважають, що слово «пропаганда» негативне забарвлення отримала після Другої світової війни.

Розглянемо, наприклад, пропаганду нацистської Німеччини. У довоєнний період вона мала три скерування:

- Пропаганда і населення;
- Пропаганда і війна;
- Позитивний імідж Адольфа Гітлера.

Саме під час правління Гітлера з’явилося перше й останнє Міністерство пропаганди. Його очолив комісар оборони Берліна та канцлер Третього Рейху Йозеф Геббельс. Саме йому належить відома цитата «найгірший ворог пропаганди – інтелектуалізм».

Свій відділ він характеризував як «духовний центр сили», а не як орган виконавчої влади. У «переддень війни» нацисти не гребували жодними засобами для пропаганди: кіно, гучномовці, плакати, промови, преса.

Своїм головним завданням Йозеф Геббельс вважав «моральну та духовну мобілізацію населення».

Як і часто після того, німці у своїй пропаганді використовували й різні науки. Так археологія стала служницею теорії про арійське походження – до неї апелювали, аби ідеологію підсилити науково.

Втім, варто обов'язково враховувати ще один факт про нацистську Німеччину: будь-які спроби не піддаватися пропаганді (наприклад, шукати інші теорії, не бути прихильником масових убивств євреїв) придушувались не так морально, як фізично. За іншу думку у той час людина могла стати жертвою Танку думок, який пер на кожного громадянина тоді ще сильної країни.

Це назвемо однією із головних характеристик тоталітарної держави, якою була тоді Німеччина, якими були й СРСР.

Радянська пропаганда була інформаційною політикою держави. Головною її метою була популяризація думки, що комунізм обов'язково перемає в усьому світі, а Захід (Європа та Америка) – згинуть зі своїми неправильними цінностями. Цю ж інформаційну політику дуже часто можемо спостерігати й досі.

В основі радянської пропаганди була ідеологія марксизму-ленінізму. Це так зване соціально-політичне вчення про повалення капіталістичного ладу й побудова комуністичного, «утопічного» суспільства. Теорію, що її започаткував німецький філософ Карл Маркс, згодом розвинув і Володимир Ленін.

Головним державним органом пропаганди був Центральний Комітет, а головним ідеологом країни – другий його секретар і постійний член Політбюро. Така влада «розсіювалася» й по державі: відповідно у республіках та областях були свої другі секретарі ЦК, власні їхні відділи та бюрокритичний апарат.

Ще одним апаратом пропаганди в СРСР був Відділ агітації й пропаганди ЦК КПРС. Цьому відділу були підпорядковані всі ЗМІ країни, що незмінно й натхненно виконували вказівки КПРС й «заливали» до вух і очей громадян цілу купу неточної або ж повністю брехливої інформації.

З'являлася пропаганда і на теренах України, особливо – в період Другої світової війни.

Йдеться про ОУН і УПА, які боролися за «душі й серця народу». Ця боротьба мала не менше значення, ніж війна зі зброєю.

У підпіллі Організація українських націоналістів створила Головний осередок пропаганди (скорочено - ГОСП), та Головний осередок пропаганди й інформаційної служби (скорочено - ГОПС). Учасники цих відділів розробляли плани головних напрямів пропагандистських видань, обирали пріоритети, створювали зразки матеріалів. Рішення ГОСП та ГОПС були обов'язковими до виконання усіх бійців за волю України. Зазвичай пропагандисти націоналістів випускали друковані листівки, плакати, згодом – і військову пресу, навіть розважальні журнали.

Ще одним витонченим методом пропаганди вважалися так звані рейди. Повстанці приходили в українські населені пункти й вели бесіди з людьми. Розповідали про свою діяльність й закликали чоловіків приєднатися до лав УПА. Кожна така зустріч мала нести в собі пропагандистський смисл. Уся процедура була прописана від і до.

Сьогодні пропаганда стає зброєю витонченішою, ніж автомати й надзвукові винищувачі. Завдяки глобалізації й інформаційним технологіям думки, що містять у собі брехню, напівправду чи дезінформацію поширюються зі швидкістю світла. Інтернет рясніє рекламою, що персоналізована під потреби користувача. Бенефіціарними власниками телевізійних каналів часто є політики, олігархи чи люди з їхнього близького оточення. Великий потік інформації змушує користувачів засобів масової інформації не довіряти, перевіряти й шукати першоджерело. Це робить їх загартованими, якщо йдеться про відкриту, повно викладену інформацію, яку можна перевірити в

пошуковику чи проаналізувати. Але вразливими, якщо йдеться про приховану рекламу чи обіцянки політиків.

Сьогодні пропаганда стала настільки звичним явищем для українця, що часто він навіть не характеризує її як таку. Пропаганда здорового способу життя чи традиційних цінностей оточує нас звідусіль: ЗМІ, крамниці, школи. Великі бренди борються за увагу консумерів, часто при цьому руйнуючи авторитет конкурентів.

На нашу думку, існує й українська пропаганда. Якщо на початках незалежності її важко відокремити як таку, то з початком російсько-української війни вона стала помітною «неозброєним оком». Це рекламні ролики про армію, заклики вступати до Збройних сил України. Навіть покращення умов контрактної служби назвемо пропагандою захищати свою країну від окупанта.

Часто журналісти роблять репортажі й про підготовку вояків. Яскравим прикладом цього є події, що розвиваються на Яворівському полігоні (Міжнародний центр миротворчості та безпеки). Туди українських бійців приїжджають навчати іноземці. Серед них – американці, канадці, поляки, німці та інші. Якщо раніше вони приїздили на Львівщину ділитися досвідом, то сьогодні черпають знання й від українських бійців. Адже вони чи не єдині у світі мають досвід боротьби з сучасною, добре оснащеною армією Москви.

Саме це й вимальовує в голові сучасного українця образ захисника України: відважний, мужній, підготовлений за міжнародними стандартами та загартований реальним боєм, війною.

Та знаємо, що пропаганду користувачі ЗМІ та самі журналісти від правди можуть відрізнити з допомогою перевірки фактів.

Фактчекінг – це перевірка інформації на об'єктивність, порівняння сказаного чи написаного з реальними обставинами.

Фактчек перевіряє твердження, які поширюються, наприклад, у соціальних мережах. Він має допомогти людям сформуванню власну думку на основі фактів.

Результат перевірки факту може бути різним. Твердження є правдивим, неправдивим, частково неправдивим, оманливим, вирваним із контексту. [37]

Часто неправдиві повідомлення поширюються через соціальні мережі в Інтернеті. Відтак слід правильно вміти аналізувати контент.

- Хто поширив? У соціальних мережах звертайте увагу на верифікаційні позначки, дату, час та кількість взаємодій.

- У чому полягає головна ідея допису? Це справді твердження чи думка? Чи є заява соціально значущою?

- На що посилаються у дописі? Що є джерелом?

Далі варто самотужки дослідити питання. Чи є якась актуальна, офіційна інформація про це? Зателефонуйте або напишіть особі, якої це стосується/тому, хто поширив, та поставте запитання щодо твердження. Якщо це подія: чи були також присутні інші особи та чи поширили вони інформацію в Інтернеті?

Викладач Могилянської школи журналістики Олексій Набожняк створив свій більш ретельний алгоритм перевірки матеріалів:

- Детально проаналізувати матеріал на твердження, які потребують фактчекінгу;

- Підтвердження або спростування цієї інформації знайти в авторитетних джерелах;

- Знайти супроводжуючі коментарі, що підтверджують інформацію;

- Здійснити перехресну перевірку на внутрішню логіку – тобто порівняти отримані факти поміж собою;

- Знайти експертів, що можуть підтвердити або спростувати інформацію;

- Сьоме правило – скоріше для журналістів: опублікувати ЛИШЕ перевірену інформацію.[16]

Як бачимо, алгоритм доволі простий, дотримуючись його, вплив інформаційної маніпуляції стає мінімальним, адже ідивід свідомо аналізує потік певної інформації.

Відтак, можемо зробити висновок, що інформаційно-технічне протистояння є важливим аспектом сьогоденної інформаційної політики будь-якої держави. У сучасному світі, з бурхливим зростанням темпів розвитку не тільки засобів масової інформації і комунікації, а й обчислювальної техніки,

автоматизованих систем управління, електронних засобів інформаційного обміну, зокрема міжнародної глобальної інформаційної мережі Інтернет, з'явилися принципово нові прийоми і методи подавання інформації. Таким чином, інформаційна зброя може служити ефективним засобом знищення, зміни або розкрадання інформаційних масивів, здобування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних мереж, усього високотехнологічного забезпечення життєдіяльності суспільства і функціонування державних структур.

Проте головною ціллю інформаційної зброї є людська свідомість. Вона набагато небезпечніша за розруху в економіці. Адже втрата національної ідентичності та духовних цінностей призводить до загибелі народу й краху суспільства. Саме тому об'єктами інформаційної зброї є психіка і свідомість населення, інформаційно-технічні системи, інформаційні ресурси.

Відтак слід правильно розуміти специфіку інформаційного простору в контексті загострення гібридної війни. Адже ми повинні вже сьогодні рухатися у напрямку нейтралізації ворожого потенціалу інформаційних воєн та цивілізаційних катастроф, що виникають та поширюються в процесі стихійного розвитку. Саме тому кожне цивілізаційне суспільство повинне створювати та розвивати адекватні механізми, які обмежуватимуть сфери дії насильства з одного боку і розширюватимуть полюси толерантності – з іншого.

РОЗДІЛ II. ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАСФЕРИ У КРИЗОВИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ НА СХОДІ УКРАЇНИ

2.1 Квazідержавного утворення «Донецька народна республіка», як результат ведення багаторічної російської інформаційної політики на сході України

Юридичні словники та енциклопедії класифікують невизнану державу як територію, яка проголосила себе суверенною державою і має певні ознаки державності: назву (задекларовану як офіційну), атрибути (державну символіку), систему управління (органи влади, збройні сили), правову систему (Конституцію на інші нормативні акти), контроль над територією, населення, – але не має дипломатичного визнання з боку держав-членів ООН [24].

Територія невизнаної держави вважається такою, що перебуває під суверенітетом держави-члена ООН. Невизнані держави, як правило, характеризуються міжнародною спільнотою як нелегітимні, сепаратистські утворення або окуповані регіони. Як зауважує К. Вітман, відмовляють у визнанні самопроголошеним республікам, насамперед, держави, до складу яких раніше входила територія, що відкололася внаслідок етнополітичного конфлікту. [7]

Проте у політичній науці застосовують ще один термін, синонімічний терміну «невизнана держава» – квазідержавні утворення. Етнополітичний словник визначає державоподібні утворення (квазідержави) як особливий вид суб'єктів міжнародного права, що мають певні ознаки держав, але не є такими в загальноприйнятому розумінні. [23]

Квазідержавні утворення є особливою політичною організацією суспільства, яка, на відміну від держави, не має всіх її ознак та/або міжнародного визнання. Використовується термін щодо територій з невизначеним статусом, сепаратистських регіонів, самопроголошених республік. В. Опришко, пропонуючи перелік суб'єктів міжнародного права,

наголошує на виокремленні особливої форми суб'єктів міжнародного права – квазідержавних утворень. [31]

Аналізуючи пострадянський простір, видно, що велика частка квазідержавних утворень утворилася через сепаратизм та участь у цьому процесі сусідніх держав, які створювали політичну дезінтеграцію та підтримували етнополітичну нестабільність. Російська Федерація відіграє головну роль у цих процесах, підтримуючи невизнані республіки, надаючи їм інформаційну, політичну, фінансову, військову допомогу. Експерти сходяться на думці, що у випадку Придністров'я, Південної Осетії та Абхазії йдеться про блокування держав, до яких належали ці території – Грузії та Молдови, – в євроінтеграційному, євроатлантичному поступі; у випадку Нагірного Карабаху – у послабленні енергетично потужного Азербайджану на користь енергозалежної від Росії Вірменії. [2]

Вагомим фактором, що перешкоджає нормальному економічному розвитку та унеможлиблює співпрацю квазідержавних утворень з іншими державами, є міжнародне визнання. Воно диктує умови економічної та політичної залежності від держави-донора. І як правило, у пострадянському просторі нею завжди була Росія. Відтак такі псевдореспубліки частину фінансування отримують завдяки міжнародній гуманітарній допомозі, а решту коштів на підтримку їх життєдіяльності виділяють сусідні держави, що зацікавлені у зміцненні позицій невизнаної держави та послабленні колишньої держави належності цієї території в етнополітичному конфлікті. Варто зауважити, що навколо невизнаних держав такі політичні конфлікти завжди супроводжуються багатоступінними спробами їх врегулювання, а саме із залученням посередників, міжнародної спільноти.

Через те, що влада квазідержавних утворень у своїй діяльності не дотримується загальновизнаних норм міжнародного права і застосовує навіть відверто злочинні засоби розв'язання проблем, у тому числі міжетнічні суперечності на підконтрольній території, її вважають джерелом постійної етнополітичної нестабільності в регіоні.

Врезультаті, аби отримати певну зовнішню підтримку та послабити ізольоване становище на міжнародній арені, у 2000 році в Тирасполі, держави пострадянського простору об'єдналися і створили зовнішньополітичний клуб – Співдружність незнаних держав (СНД-2). В межах цієї міжнародної організації квазідержавні утворення і співпрацюють між собою.

Нещодавно до списку незнаних, квазідержавних, самопроголошених утворень долучилися «Донецька» та «Луганська» «народні республіки», сформовані за безпосередньої участі Росії на базі Донецької та Луганської областей України. Вони виникли через етнополітичний конфлікт між Україною та Росією за Південний Схід України, який РФ вважає російською територією, незаконно переданою Україні в минулому, тому всіляко підтримує сепаратистські тенденції в цій частині України.

Донецька народна республіка (рос. Донецкая народная республика) або «ДНР» — незнане та самопроголошене терористичне квазідержавне утворення, встановлене польовими командирами і проросійськими політичними лідерами сепаратистів на окупованій Російською Федерацією території окремих районів Донецької області України. [15]

Самопроголошена Донецька народна республіка збройним шляхом встановила свій контроль над Донецькою областю України і вимагає визнання підконтрольних їй територій, як окрему державу.

Російська Федерація офіційно не визнає суверенітету «Донецької народної республіки», однак на неофіційному рівні, згідно з доказами, наданими українськими та міжнародними експертами, надає їй військову, економічну, політичну і дипломатичну підтримку. [15]

З метою протидії терористам впродовж 2014-2018 рр. у Донецькій області тривала антитерористична операція, а опісля Операція об'єднаних сил (ООС).

ДНР визначає себе парламентською республікою з можливістю приєднання до Росії як рівноправного суб'єкта з грошовою одиницею – російським рублем і панівною релігією — православ'ям.

Перші передумови виникнення Донецької народної республіки можна спостерігати ще з 2005-2007 рр. Саме тоді, коли прихильники "русского міра" Олександр Цуркан, Олег Фролов, Андрій Пургін та Геннадій Притков оголосили про створення міської та обласної організації «Донецька Республіка». З метою проголошення незалежності Донбасу, вони ініціювали збір підписів за створення «Донецької федеративної республіки», вихід зі складу України та об'єднання в одне державне утворення на базі Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Херсонської і Запорізької «республік».

Проте у 2007 р. за вказівкою президента України Віктора Ющенка, СБУ та прокуратура України порушили кримінальну справу проти сепаратистів через посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Відтак 6 листопада 2007 року Донецький окружний адміністративний суд за позовом Головного управління юстиції Донецької області на підставі матеріалів СБУ заборонив діяльність ГО «Донецька республіка». Проте сепаратисти до 2013 року судилися в апеляційній та касаційній інстанціях і не припиняли незаконну діяльність, проводячи сумісно з КПУ та іншими проросійськими рухами сепаратистські акції за матеріально-технічної допомоги Комуністичної партії України (намети для акцій, друк і розповсюдження листівок тощо).

Згодом у справі втручається Росія. Зокрема у 2008 році Владімір Путін заявляє про підтримку усіх проросійських сил на території України, у разі реалізації президентом Ющенком та його урядом прозахідного курсу. Тобто він відкрито погрожує озброїти диверсантів та організувати у проросійських місцевостях України збройні сепаратистські повстання, якщо Україна й на далі рухатиметься у бік європейських цінностей. Відтак ця заява спричинила дипломатичний демарш у країні.

Однак після перемоги Євромайдану, російському керманичу все ж вдалося реалізувати свою погрозу. Втеча окупаційної влади (2010-2014) та президента Януковича створили в Україні вакуум влади. Відтак Росія починає реалізовувати свій план дестабілізації України. На схід засилають російських політтехнологів та диверсантів. Під наглядом російських військових

інструкторів провадяться озброєння місцевих колаборантів. У квітні 2014 для розпалювання пристрастей прибічники війни скоїли кілька терористичних актів, серед них звірячі катування та убивство Володимира Рибачка і Юрія Поправки та ін.

За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології, навіть у травні 2014 року лише 30 % населення у Луганській та Донецькій областях бажало приєднання до Росії.[29]

Упродовж багатьох років країна агресор вела активну пропаганду на сході України, відтак за ретельно розробленим планом, і було створено квазідержавне утворення ДНР, де ключові посади займали люди Путіна, які силоміць усунули від влади місцевих лідерів.

Проте активне створення терористичної організації «Донецька республіка» починається у лютому 2014 року, після падіння влади Януковича. Проросійські сили влаштовують мітинги, а згодом і захоплюють адміністративні будівлі та здійснюють напади на проукраїнських мешканців Донбасу.

7 квітня було оголошено про створення так званої незалежної «Донецької республіки» та її входження до складу РФ. Однак того ж дня назва самопроголошеного утворення в його Декларації про незалежність змінилася на «Донецьку Народну Республіку». Сепаратисти зазначили, що документ діє з моменту ухвалення і є основою для прийняття Конституції «ДНР». У ній проголошено, що народ «ДНР» має виключне право власності на землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Республіки. «ДНР» самостійно визначає свій економічний статус, проводить фінансову, кредитну та інвестиційну політику, формує свій державний бюджет. Конституція «ДНР» була прийнята Верховною Радою «ДНР» через неможливість квазіутворення провести референдум про затвердження її редакції. Документ визначив «ДНР» парламентською республікою з двома державними мовами, можливістю приєднання до федеративної держави як рівноправного суб'єкта, з територією, що визначається кордонами колишньої Донецької області в складі України. [15]

Наступним кроком сепаратистів був референдум. Його провели 11 травня за кримським сценарієм із запитанням: чи підтримуєте ви державну самостійність «Донецької та Луганської народних республік». Згідно із оприлюдненими владою самопроголошених утворень результатами, в обох регіонах близько 90% учасників референдуму проголосували за незалежність «ЛНР» та «ДНР». [15] Відтак влада терористичних утворень звернулася до РФ з проханням розглянути питання про входження «ДНР» та «ЛНР» до її складу. Проте, Кремль проігнорував ці звернення, але підтримала результати волевиявлення і закликала Київ розпочати втілення їх шляхом налагодження широкої дискусії щодо майбутнього державного устрою України за участю всіх політичних сил і регіонів країни. Тому «ДНР» та «ЛНР» вирішили інтегруватися між собою – 25 травня було підписано Декларацію про об'єднання в єдину союзню державу під назвою «Новоросія», вкотре наголошено на невизнанні влади Києва та висунуто вимогу про виведення український військ з регіону. В соціальних мережах «Новоросія» проводить пошук «російських, білоруських, казахських і осетинських добровольців з військовим, особливо, бойовим досвідом», щоб вести війну проти України.

Як бачимо, функціонування на Сході України квазідержавних, невизнаних, самопроголошених утворень є потужним фактором етнополітичної нестабільності в державі, викликом національній безпеці та територіальній цілісності України. К. Вітман вказує на три можливі шляхи розв'язання проблеми невизнаних держав на пострадянському просторі – вони можуть: 1) тривалий час зберігати свій перехідний політико-правовий статус, набутий внаслідок конфлікту; 2) бути поглинені сусідніми державами; 3) стати повноцінними незалежними державами [7]. Україна налаштована лише на один варіант – невизнання цих утворень та придушення сепаратистських проявів: Луганська та Донецька області є невід'ємними частинами України, над якими має бути встановлено контроль.

2.2. Телеканал «Первый Республиканский» як медіаджерело пропагандистського дискурсу з боку Росії щодо України

Слід зазначити, що особливістю війни на Сході України є не лише військове протистояння, але й інформаційне. ДНР – це активна терористична організація, що вбачає важелі впливу у сучасних методах роботи із масовою аудиторією. Через соціальні мережі та ЗМІ терористи вербують мешканців окупованих територій. Зокрема, велику роль у вербуванні прихильників відіграє пропаганда «русского мира».

Отже, її проводять штатні підрозділи ДНР, а також Росія. Під час свого становлення терористи найчастіше використовували телебачення. Адже це одне із найвагоміших джерел інформації на Донеччині.

Внаслідок конфлікту на сході України, десятки ЗМІ Донецької області змушені були припинити роботу. Ті ЗМІ, що продовжують функціонувати на територіях підконтрольних так званій «ДНР», є відверто пропагандистськими та антиукраїнськими. Всі українські телеканали на окупованій території були відключені влітку 2014 року. Місцеві кабельні провайдери, яких, за різними даними, близько 200, також відключили всі українські телеканали з мережі, за винятком деяких розважальних каналів. Стосовно відновлення мовлення українських каналів на окупованих територіях, за даними Мінінформу, окуповані території, можуть переглядати наступні телеканали: «1+1», «Еспресо ТВ», 5-й канал та Суспільне телебачення України — Перший Національний, а також Громадське Радіо, та «Радіо-24». Однак покриття неоднорідне, і не всі території приймають однаковий сигнал, десь — це тільки радіо, десь — один телеканал. За словами представників МППу, навіть існуючі вежі відновити важко, оскільки вони постійно обстрілюються — тому відновлення передавачів здійснюється на більш віддаленій відстані, і це ускладнює роботу. Водночас, за словами місцевих мешканців, у них немає доступу до українських телеканалів, оскільки телевежа, яка розташована у підконтрольному сепаратистам Донецьку, має сильніший сигнал. [13]

Варто зауважити, що в цьому регіоні України довіра мешканців до українськомовного телебачення була значно меншою, а ніж до російськомовного. Про це свідчить всеукраїнське опитування громадської думки, проведене Київським міжнародним інститутом соціології 9 – 19 жовтня 2014 року. Згідно з його результатами якщо повністю чи частково в Україні (в цілому) українському телебаченню довіряли 81,5% опитаних, то в Західному регіоні – 95%, у Центрі – 90,5%, на Півдні – 78%, у Східному регіоні (без Донбасу) – 63%, в Донбасі – 57%. [17] Серед цих 57% лише 7% опитаних довіряли повністю, 50% – частково, 34,5% мешканців Донбасу взагалі не довіряли українському ТБ. Таким чином, Донбас був регіоном, мешканці якого, порівняно із жителями інших регіонів, найменше довіряли українському ТБ.

Мешканці Донбасу, найбільше серед інших громадян України регулярно чи час від часу дивилися російські телеканали – відповідно до результатів це 23,7% і 58,3% і тільки 17,7% не дивилися їх. [17]

Така статистка свідчить про те, що Росія роками провадить проти України інформаційну війну, яка вже перетворилася у широкомасштабну пропаганду і набула особливих форм невійськової агресії. Через поширення фейкових новин, брехні, маніпуляції, пропаганди нетерпимості та насильства населення зомбували та формули у нього нову громадсько-політичну думку. Через межування з російським кордоном, найбільш вразливими до зовнішніх інформаційних впливів Російської Федерації виявилися південно-східні регіони на противагу населенню західних і центральних регіонів, які внаслідок своїх ціннісних орієнтацій не сприймали інформаційні навіювання або ставилися до них скептично.

У своїх виступах західні експерти неодноразову говорили про інформаційну війну в Україні. Зокрема головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав вважав «це найдивовижніший інформаційний бліцкриг, який ми будь-коли бачили в історії інформаційних війн». [5]

Сьогодні ж всі інформаційні операції у ДНР направлені на популяризацію «руського мира» і заперечення можливості існування України як держави. Прикро зазначати, що з деякими районами і населеними пунктами вздовж лінії розмежування вже де-факто втрачено майже три роки. Причиною цього є відсутність українського теле- і радіомовлення на частині досі підконтрольних Україні населених пунктів. В результаті спостерігаємо наступну ситуацію: у певних регіонах повноту влади забезпечує Україна, але усю інформацію мешканці отримують з проросійських телеканалів.

Пропаганда в ЗМІ, зокрема й у тих, які належать ДНР, є важливою в досягненні однієї із цілей терористів – «навернення» якомога більшої аудиторії на свій бік.

Зокрема до централізованої інформаційної системи, що займається пропагандою у ДНР, належать наступні ЗМІ:

- 5 радіоканалів: Папино радіо, Радіо «Республіка», Радіо "Столиця", Радіо Комета, Радіо ТБ;

- 9 телеканалів: Авеста, Горлівка-ТВ, Новоросія ТБ, ОПЛОТ ТБ, Перший республіканський телеканал, ТБ-сфера, Торезське Телебачення, Шахтарська студія телебачення, Юніон;

- 17 друкованих видань: Голос Республіки, Дебальцівські вісті, Донецьк вечірній, Єнакіївський робітник, Прапор Перемоги, Кочегарка ДНР, Макіївський робітник ДНР, Наш час, Нове життя, Нова нива, Нові горизонти, Новий Промінь, Батьківщина, Рідне Приазов'я, Сніжнянські новини, Торезський гірник, Ясинуватський вісник ДНР.

Окрім цих «офіційних» ЗМІ, на території ДНР діють локальні інформаційні сайти держустанов. З січня 2015 року неофіційним прес-секретарем хунти є Едуард Басурін, саме він розказує на прес-конференціях про хід боїв терористів ДНР.

Що цікаво, до нього посаду керівника «департаменту зі зв'язків зі ЗМІ та громадськістю» терористичного угруповання «Донецька народна республіка» («ДНР») займала головний редактор «Муніципальної газети» Донецької

міськради Олена Блоха. Проте вона припинила співпрацю із терористами. Про це вона написала на своїй сторінці в Facebook. Журналіст мотивувала своє рішення так: «Низка подій останнього тижня не дозволяють мені і далі продовжувати спілкування з керівництвом ДНР. Збройні активісти приходять в редакції, друкарні, телеканали, вимагають «змінити редакційну політику», вилучають тиражі, погрожують співробітникам.

До вирішення деяких ситуацій доводилося підключатися, навіть перебуваючи за межами Донецька. Деяким вийшло допомогти. Не впевнена, що вийде наступного разу.

Такі дії з боку ряду представників ДНР не можуть відповідати принципам демократії і свободи слова. Тому виконати поставлене переді мною завдання – налагодити роботу прес-служби ДНР, в таких умовах не вважаю можливим. Відновити спілкування і роботу в прес-службі ДНР зможу, якщо зміниться ставлення до моїх колег, які працюють фактично у військових умовах». [32]

Таке повідомлення є черговим доказом того, що влада ДНР веде інформаційну політику використовуючи жорстокі методи впливу та повністю контролюючи місцеві засоби масової інформації.

Згідно з дослідженням ГО «Інститут масової інформації» у січні 2017 р. кожна десята новина інтернет-видань т.зв. «ДНР» та «ЛНР» містила пряму мову ворожнечі. Причому переважна кількість таких новин (95%) стосується українських громадян та влади: «київська хунта», «окупаційна влада», «нацисти», «карателі», «київська кліка», «бандерівці» тощо. [1]

Такими був результати моніторингу інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей України.

Окрім того, 11% матеріалів на аналізованих ІМІ ресурсах виявилися фейками, тобто містили неправдиву або недостовірну інформацію. Причому 87% всіх фейків стосувалися інформації про події в Україні і, зокрема, в зоні АТО. [1]

Окрім прямих слів мови ненависті, інтернет-ЗМІ т.зв. «ДНР» та «ЛНР» містили багато новин з негативною емоційною конотацією щодо українців та

України як у заголовках, так і в тексті. Наприклад: “Весна ознаменувалась бурними протестними маршами и принципиальным неприятием киевской хунты”, “Экс-каратель Савьюк “разнес” родной “Азов”: Это просто падаль в татуировках”, “Под Киевом охотники с тепловизорами по ночам стреляют по людям”, “Четвертый рейх: в Киеве топят печи книгами” тощо. [1]

Для детальнішого аналізу пропаганди в цій науковій роботі ми обрали «Перший республіканський телеканал» – медіа терористів, що було створене для російськомовного сегменту, тобто для Росії та безпосередньо для мешканців окупованої території.

Сам ж телеканал «Перший республіканський» позиціонує себе як офіційний інформаційний телеканал Донецької Народної Республіки. В ефір вперше вийшов 4 травня 2014 року, начебто як опозиція українським ЗМІ, які передавали спотворену інформацію про Донбас.

Оформлений канал в червоно-синій кольоровій гамі, на тлі білого кольору. Усі заставки телепрограм відповідають теж цій гамі. Значком телеканалу є цифра один виділена грубим курсивом, а його гасло – «только первый».

На нашу думку, такі кольори неспроста обрали для оформлення, адже вони повністю відображають прапор Російської Федерації. Тобто тут бачимо, як пропагандисти впливають на глядачів не лише інформаційно, але й візуально, постійно зображаючи кольори символіки держави агресора, вони психологічно діють на своїх глядачів. Такі методи є одним із важливих факторів впливу на людську свідомість.

Щодо інформаційного наповнення, то телеканал має чимало рубрик: «Темы дня», «Темы недели», «Точка зрения», «Парламентский вестник», «Открытая студия», «Служу республике», «Образовательный вектор», «Культурный диалог», «Говорит донбасс» і тд.

Аналізуючи жанрову специфіку телеканалу ми помітили, що в більшості переважають інформаційні – інтерв’ю, репортажі, новини, коментарі.

Переглянувши архів телеканалу за 2016 рік, ми проаналізували ефір 22 серпня. Спершу канал транслював російський фільм «Реальна казка». Сцени

стрічки відбувалися в реальному світі, де жили персонажі російських народних казок. Режисери фільму зробили художню трансформацію в якій «Василиса Премудрая» – вчителька, «Леший» – бомж, «Иван-дурак» – відставним ВДВшником, а «Кощей Бессмертный» – олігархом.

Цікаво зауважити, що під час фільму по бігучій стрічці глядачам нагадують до 28 серпня сплатити податок за землю. Наступне ж повідомлення попереджало глядачів бути обачними та повідомляти на гарячу лінію про підозрілі автомобілі та людей.

Як бачимо, транслуючи навіть розважальні фільми, які б мали розслабити глядача та відволікти від буденності, телеканал все ж вдається до пропаганди та постійно тримає глядача під своїм інформаційним впливом.

Наступною програмою в ефірі був «Парламентський вісник», де «депутат» розповідала про ідею відновлення військового шпиталю. Вона заявляла, що при українській владі цю справу відкинули, а зараз як ніколи потрібно відновити лікарню для багатьох військових, що потребують психологічної реабілітації.

Журналіст запитує, чи бачить вона у своїй роботі покликання. Представниця незаконної місцевої «влади» обмовляється і відповідає, що бачить у цьому своє «визнання».

Слідом за цією програмою в ефірі транслують інтерв'ю з поетом Владіміром Скобцовим, який у своєму спічі заявляє про те, що спершу вони не хотіли уявної «республіки», а просто чинили «антифашистський» опір.

У випуску новин транслують переважно сюжети з «брифінгу» та «прес-конференцій» місцевих «міністрів». Майже у всіх новинах згадують представників терористичного угруповання ДНР. Наприклад, матеріал про шкільний ярмарок у Донецьку починається з того, що його відвідав «голова» «Донецької адміністрації».

Згідно з нашим аналізом у кожному випуску сепаратистів 1/3 новин повідомляють про жахливе життя в Україні, про знущання з російськомовного населення та сваволю націоналістів.

Як бачимо, саме методом «абсурдизації реальності» (через надання неповної, недостовірної, фрагментарної та іншими способами викривленої інформації) сепаратисти висміюють досягнення/можливості України як держави, цим створюючи у населення негативне враження про неї.

«Злочинна українська влада доводить до занепаду сферу ЖКГ «незалежної», «Українців почали масово виганяти з Європи», «Лікують українців у нелюдських умовах», «У Києві продовжують марити» – це типові заголовки у ЗМІ, які підконтрольні бойовикам угруповань «ЛНР» і «ДНР», що визнані в Україні терористичними. Через такі повідомлення ДНР тримає місцевих мешканців у страху і відбиває будь-яке бажання тих переїхати по іншу сторону лінії розмежування. Що важливо, вони впливають на людей не лише залякуванням, але й формують у них нову політичну думку, аби за необхідності ті змогли взяти зброю та стати на захист своєї території.

Ще одним із важливих прийомів інформаційної маніпуляції на Першому республіканському телеканалі є щоденне позитивне висвітлення діяльності лідерів угруповань.

Майже у кожній третій новині ефіру йде мова про добрий «уряд» ДНР, який ретельно дбає про добробут своїх громадян.

Тут можемо відстежити схожість із інформаційною політикою Російської Федерації. На телеканалі радянська стилістика новин перемежується з військовою сферою. Як приклад, прогноз погоди в ефірі веде людина у формі.

Слід також зазначити, що проросійську пропаганду телеканал має можливість вести не лише на окупованих територіях чи Росії, але й на іншій території України. Зокрема випуск новин ведучі завжди розпочинають із повідомлення про те, що їхній сигнал можна зловити в Дніпропетровській, Харківській і Запорізькій областях України.

На нашу думку, українська влада має радикально обірвати це мовлення на території Дніпропетровської, Харківської і Запорізької областях, аби в подальшому унеможливити повторний сценарій ДНР та ЛНР.

Аналізуючи Перший республіканський телеканал, ми помітили, що в ефірах працюють дуже молоді журналісти і ведучі, віком від 20 до 25 років. При такому молодому віці вони не соромляться виголошувати особисті негативні критичні твердження про Україну. Однак, що цікаво, часто такі автори медіаматеріалів використовують псевдоніми. До прикладу, Юлія Люта чи Влада Міцна.

Як бачимо, інформаційна пропаганда та маніпуляція, яку провадить ДНР призводить до того, що більшість мешканців готові воювати з українцями. А вірусом ненависті насамперед заражені молоді люди, які ніколи не були в Україні і не мають контактів із її громадянами. Це можна вважати результатом постійної брехні, яку Росія розповсюджувала на території Донбасу роками.

Наступна програма у вечірньому ефірі телеканалу це інтерв'ю з Захарченком про підсумки тижня. Само проголошений глава ДНР стверджує:

«Порошенко, зверніть увагу, я не називаю його президентом, завжди прикриває наступ словами «ескалація в Донбасі». [27] І зараз після терактів у Криму він робить так само.» Відтак молодий журналіст запитує у нього, чому в ДНР статистика народжуваності більш позитивна, а ніж в Україні. На що той відповідає: «Жінки народжують, коли впевнені в майбутньому. В Україні зараз стабільності нема, тому і не народжують. У нас незважаючи на обстріли, громадяни вірять в республіку, в майбутнє.»

Тут в черговий раз спостерігаємо пропаганду поганої, дестабілізованої України. Бачимо, що глядачів постійно переконують у тому, «як жахливо жити в Україні».

На думку медіаекспертки Олени Голуб громадян, які наразі перебувають в штучно викривленому інформаційному просторі, сформованому ЗМІ на непідконтрольних Україні територіях, буде складно безболісно інтегрувати в українське суспільство. Місцеве населення перебуває під впливом пропаганди, яка розпалює ворожнечу і нагнітає страх і ксенофобські настрої щодо України. Тому надзвичайно важливим є відновити мовлення українських ЗМІ на цих територіях, і знівелювати вплив пропаганди. [1]

За цим робимо висновок, що ДНР у своїй інформаційній політиці застосовує такі методи пропаганди та маніпуляції:

- Участь авторитетів. Авторитетні та відомі люди підтримують необхідні дії, людей або гасла;
- Точні твердження. Бажані заклики подаються як стовідсотково вірні, начебто це істина, що не потребує доказів;
- Переможна сторона. Суспільству пропонують вибрати рішення, яке подається як найкраще, начебто тільки так можна виграти;
- Примус. Точна вказівка до дії. Гасла, що закликають «Виходь!», «Зроби!»;
- Маніпулювання думкою через звернення до емоцій;

Ми дослідили, що Перший республіканський телеканал дотримується проросійської інформаційної політики, що в свою чергу включає ворожі настрої проти України, нездатності помітити російську агресію і поблажливості до проросійської позиції. Контент телеканалу формується з місцевих новин у ДНР, Росії, Україні та прифронтових зонах, а також фільмів, серіалів та програм російського виробника. Слід також зазначити, що інфопростір ДНР заповнюють і російські медіа. Як результат, бачимо, що місцеве населення отримує повідомлення проукраїнських ЗМІ через призму російських телеканалів.

Отже, з розвитком технологій змінюються й умови ведення війни; звичні бойові дії замінюють інформаційні технології, і їхня складова стає все вагомішою. Протягом століть гібридні війни існували, хоча не було визначено конкретного терміну, який би їх охоплював. Конкретна перемога вже не є кінцевою метою, яку ставиться за мету досягти. Метою стає розхитування життя населення територій, де відбувається гібридна війна, як в економічному, соціальному, так і в психологічному вимірах.

Наслідком діяльності, по суті, антиукраїнського інформаційного ресурсу в Україні, який часто діяв поза морально-етичними нормами журналістики як агресивний дезінтеграційний комунікативний чинник, стало те, що:

– методом «абсурдизації реальності» (через надання неповної, недостовірної, фрагментарної та іншими способами викривленої інформації) висміювалися досягнення/можливості України як держави;

– нівелювалися довіра до політичних, соціальних інститутів Української держави;

– відбувалася дифамація і, відповідно, ізоляція певних прошарків українського суспільства;

– насаджування страху, невпевненості від зіткнення свідомості із українською дійсністю, підживлення ненависті, ксенофобії були лейтмотивом антиукраїнських суб'єктів інформаційного поля, що призводило до формування в індивіда стійких негативних установок, викривлення сприйняття реальності і, як наслідок, до зростання рівня конфліктогенності соціуму;

– прогресивний розвиток у створюваному віртуальному (словесно-емоційному) просторі пов'язувався із «слов'янами», чи «православними», чи «руським миром» на чолі з Росією. Натомість Захід, демократія зображувалися як деструктивна сила. Тобто спостерігалось штучне розмежування цінностей Заходу і Сходу (насамперед Росії), «привласнення» досягнень, перемогу людства (зокрема, над фашизмом) на користь Росії;

– відбувалося маніпулювання політико-ідейною ідентифікацією мешканців регіону;

– маніпулювання інформацією, «банальна риторика», а також «мова ненависті» призводили до нездатності спільноти (зокрема, локальної, у Донбасі) протистояти зовнішнім викликам;

– маніпулювання інформацією призводило/призводить до руйнування практик міждержавного, міжцивілізаційного діалогу, міжкультурних комунікацій. [14]

Потрапляння індивіда у тенета віртуальних благ («слов'янської єдності», «руського мира», «православного братства» та ін.) була однією з причин, які уможливили знищення «імунітету соціуму» і постановня «саморобних» «ДНР» і «ЛНР» та обернулися фактичним самознищенням регіону.

Також ми дослідили, що інформаційна ситуація на прифронтових територіях, які контролюються українською владою, потребує серйозного втручання задля нейтралізації впливу російської пропаганди і недопущення формування антиукраїнських настроїв на цих територіях або ж протидії вже наявній, але переважно латентній на сьогодні нелояльності до української державності.

Інформаційна політика у населених пунктах вздовж лінії розмежування особливо важлива і стратегічна за своїм значенням. Так, інформаційна ситуація саме на прифронтових територіях, з одного боку, має бути надійним «тилом» для адміністративних, політичних та економічних зусиль з повноцінного відновлення життя на цих територіях. Без як мінімум «неворожого», а в перспективі – об'єктивного і лояльного до української державності інформаційного поля більшість зусиль з управління цими територіями може виявитися марною, адже буде нівельована чи викривлена російським та сепаратистським «поясненням» всіх намагань українських органів влади, самоврядування, громадських організацій тощо. З іншого боку, саме ці території вже сьогодні є і будуть надалі своєрідним «містком» між підконтрольною Україні територією Донеччини та Луганщини та окупованою територією. Так, райони і населені пункти на лінії розмежування – це умовні «вузлові точки», де відбувається постійний обмін інформацією між контрольованою Україною територією і непідконтрольною їй. Накладання і перетин цих двох різних інформаційних просторів і вимірів посилюється індивідуальними контактами між населенням по обидва боки лінії розмежування.

Отже, при формуванні комплексного плану вдосконалення інформаційної ситуації на Сході та його реалізації потрібно врахувати і забезпечити:

- Стабільний прийом і мовлення загальноукраїнських та місцевих теле- і радіоканалів. Повноцінне відновлення системи дротового радіо («Укртелеком»).

- Стимулювання (в тому числі економічне) розвитку кабельних мереж у Донецькій та Луганській областях (наприклад, заохочення пільговими податковими умовами тощо).

- Наявність у щоденних новинах центральних телеканалів об'єктивних новин про життя прифронтових та окупованих територій.

- Підготовку спеціалізованого контенту для критичного осмислення новин сепаратистських та російських ЗМІ, подій на окупованих територіях.

- Системну технічну протидію мовленню сепаратистських теле- і радіоканалів на території України.

- Забезпечення населення прифронтових територій технічними можливостями приймати українські радіоканали (відновлення системи дротового радіо, безоплатна роздача приймачів, налаштованих на конкретні частоти, тощо);

- Напрацювання рекомендацій щодо термінологічного апарату висвітлення теми конфлікту на Сході України та досягання консенсусу ЗМІ щодо їх впровадження, зокрема, уникнення мови ворожнечі стосовно жителів Донеччини й Луганщини чи інших регіонів;

- Встановлення телевішки у Покровську.

- Спрощення тендерних процедур (зокрема, при встановленні телевішки), надання пільг щодо технічного забезпечення телерадіомовних проєктів на прифронтовій території.

- Доступність друкованих ЗМІ на територіях, їх доставку та постійну роботу кіосків з пресою, в тому числі і на пунктах переходів (зокрема, розповсюдження безкоштовних газет, інформаційних листівок).

- Розповсюдження масових газет з місцевими вкладками.

- Своєчасне та повне наповнення сайтів органів влади, комунальних служб.

- Захист мовних прав місцевого населення поряд із обов'язковим розвитком української мови в державних та освітніх установах.

- Створення інформаційних стендів, розміщених у людних місцях (біля адміністрації, на вокзалах та автостанціях, поблизу популярних магазинів і

банкоматів). Пропозиція до міжнародних фондів підтримувати візуалізацію інформації.

- Організацію зустрічей місцевого керівництва з населенням.
- Творчі контакти з населенням відомих українських митців.
- Створення як одного з механізмів реалізації державної інформаційної політики у Донецькій та Луганській областях незалежного телерадіомовного концерну для спеціального мовлення на окупованій території і території країни-агресора (за аналогією з Радіо Свобода). За формою це може бути міжнародна некомерційна телерадіомовна організація, що фінансуватиметься коштом диверсифікованих грантів: як від українських органів влади (Міністерство інформаційної політики або ж інші державні установи), так і з міжнародних донорських можливостей (міжнародні донори, діаспори, благодійні організації), а також через благодійні внески приватних осіб.

Крім того, посилення інформаційного впливу не буде успішним без паралельного розвитку критичного та конструктивного громадянського суспільства й залучення його до впровадження в життя громад українських цінностей і боротьби з інформаційною агресією. Для цього варто здійснити низку заходів:

- Розробити та запровадити спеціальні грантові програми підтримки заходів з інформаційної реінтеграції, адресатами та реципієнтами яких мають бути громадські організації Донецької та Луганської областей (у тому числі – новостворені).

- Створити експертний орган при Міністерстві інформаційної політики для визначення тематики грантових програм (як державних, так і пропозицій до недержавних) та контролю за їх виконанням. Окрім цього, до завдань діяльності такого органу мала би входити розробка рекомендаційних наративів для просування у ЗМІ інформаційної політики України в контексті перспектив реінтеграції Донбасу.

- Стимулювати цілеспрямований пошук лідерів громадської думки на місцевому рівні та їх заохочення до створення громадських об'єднань та

організацій, які могли би виступати з часом партнерами Міністерства інформаційної політики в реалізації визначених цілей, а також потенційними реципієнтами перспективних грантових програм (як державних, так і недержавних).

- Стимулювати створення інформаційних сайтів, груп у соціальних мережах, які об'єднували б користувачів за територіальним принципом і локалізованих у своїй роботі на Донецькій та Луганській областях.

Підсумовуючи висловлене, можна стверджувати, що на сьогодні українське суспільство має чітко усвідомити, що воно знаходиться у стані гібридної війни. Росія інвестує у цю війну чимало власних ресурсів. На жаль, на відмінно від Києва, Кремль діє систематично і досягає істотного дезінформаційного ефекту.

Функціонування на Сході України квазідержавних, невизнаних, самопроголошених утворень є потужним фактором етнополітичної нестабільності, що виникла в результаті дії інформаційної маніпуляції та пропаганди з боку Росії. Відтак це спричинило загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.

Інформаційна політика Кремля щодо окупованих територій полягає в їхній повній ізоляції від медійного простору України й легітимізації відторгнення цих територій. У кримських медіа спостерігається ігнорування теми України як чогось, що вже не стосується Криму, подібний дискурс спрямований на те, щоби громадяни відчували себе повноцінними громадянами РФ і забули про свою належність до України. У східній окупованій зоні, навпаки, демонізація України, українців, українських Збройних сил є важливою складовою дискурсу. Україна демонструється як царина хаосу, свавілля фашистів, зубожіння й деградації народу; така реальність має лякати громадян і підкреслювати «успіхи молодих республік». На окупованих територіях особливо сильним є вплив кремлівських наративів, створених у першу чергу для самих громадян РФ: ностальгія за тоталітарним минулим; глорифікація Сталіна й перемоги в Другій світовій війні; культ особи Путіна; міф про «фашистів»;

обґрунтування прав Росії на геополітичне лідерство; мілітаристські та імперіалістські ідеї; гомофобія, традиціоналізм; антиамериканські та антиєвропейські настрої. Під дією цих наративів опиняються й мешканці решти України, споживаючи російський новинний і розважальний контент.

Агресія Росії проти нашої країни є нічим іншим, як війною не тільки у фізичному розумінні, а й у інформаційному. Що важливо, про це слід говорити не лише всередині країни, але й на міжнародному рівні. Однак влада України та й самі українці дозволяють собі набагато менше оціночних суджень, ніж російські опоненти. Слід розуміти, що гібридна війна Росії проти України, як і будь-яка інша, має свої закономірні руйнівні наслідки.

Тому аби досягнути успіху потрібно діяти одночасно всередині країни і на закордонному фронті. Ми вважаємо, що найперше слід:

- здійснити реформи в усіх сферах життя, що повинні довести і українцям, і міжнародному співтовариству серйозність вибору на користь євроінтеграції;

- довести, що влада і суспільство підтримують регіональне, мовне, релігійне розмаїття. Відповідно, спростувати тези про «непотрібний Донбас» і «бандерівців, які самі в усьому винні» що підтверджують путінські міфи. Україна єдина і неподільна;

- максимально активно брати участь у міжнародних програмах обмінів. Це наближає країну до Західної Європи і створює персональні та історично-культурні асоціації.

Задля запобігання масштабній інформаційній війні та збереження цілісності України потрібно дотримуватися таких рекомендацій: 1) не можна анонсувати воєнні операції; 2) необхідна більша кількість репортажів з місця подій; 3) потрібно постійно пояснювати, що це наша земля; 4) на форумах варто вести полеміку про те, що Україна – понад 20 років суверенна держава.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ НА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

3.1. Пропагандистські технології російських ЗМІ в рамках сучасної гібридної війни

Пропаганда СРСР плавно перелилася в пропаганду сучасної Росії. Особливо гостро відчуваємо її зараз, на п'ятому році збройного протистояння. Адже дискус війни – це «постійна» тема для Росії. За двадцятиріччя росіяни пережили Чечню, Дагестан, чимало терактів і ось тепер – окупацію українського Криму та Донбасу.

Саме тому велику роль у дослідженні пропаганди приділяємо й кремлівським ЗМІ. Вони є методом впливу на простих росіян. Пропаганда на центральних каналах чимось схожа на нацистську минулого століття: людям намагаються нав'язати величність країни за рахунок інших. Наприклад, часто кремлівські рупори зазначають, що Україну – сусідню державу, окупували фашисти, а «хунта» незаконно встановила свою владу. Але в Росії все геть по-іншому, саме тому ті українці, які проти «режиму» тікають до колишньої імперії. Часто на центральних телеканалах з'являються новини про Україну. Ще частіше вони неправдиві. Але вони неабияк відволікають росіян від насущних проблем власної держави – підвищення пенсійного віку, диктаторських законів, корупції, відсутності свободи слова.

Російська пропаганда націлена перш за все на дві категорії людей:

- внутрішні об'єкти – тобто громадяни Росії. Для них на телебаченні цілий арсенал пропагандистських програм. До найрезонансних та найвідоміших віднесемо «Вести недели» (телеканал «Россия 1») та пропагандистська програма «60 минут». «Вести недели» – це підсумкові новини тижня, які веде зазвичай російський журналіст Дмитрій Кісельов. Часто у випусках згадується й Україна. Щодо «60 минут» – це суспільно-політичне ток-шоу. У випуску програми учасники – це зазвичай експерти певної галузі, обговорюють зовнішньополітичні й внутрішні питання. До

топ-тем тут належить і ситуація в Україні, особливо, дискусії стосовно мов. Ведуть програму подружжя Ольга Скабєєва та Євгеній Попов.

- зовнішні об'єкти – це російська діаспора, емігранти, тобто так званий «русский мир», а також громадяни інших держав. Тож рейтинговим телеканалом за кордоном є «Russia Today». Це телеканал, заснований 2015 року, фінансується з Москви. Веде мовлення на чотирьох мовах.

Зрештою, на російському телебаченні чимало пропагандистського контенту. Програми, що їх автори маркують як політичні чи інформаційні, часто ведуть люди, які дозволяють собі порушувати журналістські стандарти або ж узагалі нехтувати ними. Рупором Кремля називають ведучого програми «Вісті тижня» Дмитра Кісєльова. У пропаганді його звинувачують не вперше. Чи не найцинічнішою його роботою, яка стосується України, називають відеоматеріал «Українське віче», що вийшов на російські екрани 8 грудня 2013 року. Саме там перші події, які відбулися під час Революції Гідності, Кісєльов називає «спровокованою кров'ю», а учасників революції – «хлопцями, що почули дух безнаказаності».

З іншого боку, велика лепта російської пропаганди припадає й на інтернет.

Так, 2013 року російські журналісти виявили офіс у Петербурзі, де працівники займалися «тролінгом» в соцмережах: зокрема, писали провокативні, а інколи й агресивні коментарі. Тролінг – дискусії в мережі, що мають на меті провокацію інших користувачів.

Усе це мало дві мети: перша – відволікти росіян від тем важливіших або ж втягнути у дискусії, що могли призвести й до різного роду ворожнечі. І друга: це маніпулювати свідомістю громадян через Всесвітню Павутину. Цей пропагандистський орган, через розташування у районі міста Ольгіно, отримав назву «Ольгінські тролі». Раніше офіс пов'язували з В'ячеславом Володіним – це колишній перший заступник глави Адміністрації президента Росії, тепер же голова Держдуми.

Саме тому для нашого дослідження обрали програму, яка виходить на кількох платформах: на телебаченні та в інтернеті.

Зазначимо, що в сучасних умовах одна з основ пропаганди – це популізм. Це віднесемо й до ґрунту постправди, про яку згадували раніше: політики, інколи й журналісти, часто апелюють до того, що хоче почути проста людина. Але аргументами при цьому не керуються – набагато важливішим є емоційне забарвлення й гучні заяви.

Головна аудиторія політичних програм на телебаченні – домогосподарки. Саме вони, перебуваючи повсякчас вдома, мають час на політичні ток-шоу або огляди тижня. Для такого типу глядача продюсери обирають емоційний, «гучний» варіант: експерти не подають достатньо якісної інформації, орієнтуються на шум і галас під час програми. Тобто створюють шоу за Ювеналем – «хліба і видовищ», у той час як аналітика, пояснення чи різні точки зору відходять на другий план.

Дослідити глибше цю тему варто й тому, що за статистикою, 5% українських глядачів черпають інформацію з російських телеканалів. Отже, маніпуляції на іноземних медіа, викривлення інформації чи пропаганда прямо пропорційно впливають на ситуацію у нашій державі.

Велику роль у цьому дослідженні відіграє й поняття медіаграмотності, тобто вміння правильно сприймати інформацію, перевіряти її на правдивість та порівнювати з різними джерелами. Згідно зі статистикою, лише 53% громадян України вважають, що можуть відрізнити об'єктивну інформацію від брехні чи перекручування фактів.

3.2 Поширення російської пропаганди на прикладі ток-шоу «60 минут» з Ольгою Скабєєвою та Євгенієм Поповим

Для детального аналізу путінської пропаганди ми обрали програму «60 минут» та проаналізували 10 випусків програми, що вийшли вже 2019 року.

Медіа-продукт позиціонує себе як російське суспільно-політичне ток-шоу, де велику увагу приділяють зовнішньополітичним новинам.

Програма виходить на російські телеканали, а також на відеоплатформі YouTube з 12 вересня 2016 року.[36] За кілька місяців після дебюту програма

увійшла в «Топ-3» продукти на російському телебаченні. Її ведучими є Ольга Скабєєва та Євгеній Попов.

Додамо, важливим аспектом вважаємо той факт, що програма, де велику увагу приділяють українській політичній ситуації, почала виходити на другому році війни – гібридної війни поміж Росією та Україною.

Вважаємо, що перш за все варто розповісти про ведучих програми – вони є головними героями дійства, яке у Росії називають «політичним ток-шоу».

Його «родзинкою» називають Ольгу Скабєєву, тридцятичотирирічну журналістку, яка з 2008 року працює на телеканалі «Росія-1».

У 2013 році Ольга отримала прізвисько «Залізна лялька путінського ТВ», оскільки у своїх матеріалах висловлювала та підтримувала позиції діючої влади. На її специфічну та однобоку подачу інформації звернула увагу телекритикиня Ірина Петрова. В ефірі всеросійського радіо вона так охарактеризувала Скабєєву: «Це кореспондент спецназу. Наслідувачка Мамонтова (журналіст того телеканалу) та інших людей, коли потрібно заколотити останні цвяхи в кришку гроба. Де жива, щоправда, лежить людина. Тоді викликають так званого кореспондента Скабєєву».

Оглядачка «Нової газети» Слава Трощина каже про Скабєєву так: «Вона – не кореспондент, а государеві вуста. Тільки її цільнометалічний голос може виразити складну гаму каральних відтінків – від легкого подзенькування наручників до похмурого передзвону кайданів».

Вважаємо, ці відомості з біографії Ольги Скабєєвої – важливі деталі під час аналізу програми «60 хвилин» на інформаційні маніпуляції та пропаганду. З початку своєї кар'єри Ольга Скабєєва завжди підтримувала позицію діючої влади. Епогеєм прокремлівських гасел стала програма, яка зараз очолює рейтинги російського телебачення.

Бо розпочавши працю журналіста з новин, за 8 років Ольга стала ведучою програми «60 хвилин».

У студії збираються експерти, які годину дискують на певну тему. Політики, журналісти, громадські діячі чи депутати.

Зазвичай – це «два ворожих табори», тобто прихильники й противники певної тези, які намагаються довести свою правоту опонентам.

Ведучі часто порушують стандарти журналістики та дозволяють собі образливі висловлювання в сторону тих, хто не підтримує позицію чинної російської влади.

Своє дослідження ми розпочали із найбільш резонансних випадків програми. Перший із них – випуск за 17 жовтня 2018 року. Саме тоді на російських телеканалах «смакували» трагічний випадок у Керчі. Того ж дня у кримському місті трапилася стрілянина у політехнічному коледжі. За першими даними, загинула двадцять одна людина. Серед них – неповнолітні студенти закладу. Пізніше вбивство цих людей почали інкримінувати вісімнадцятирічному Владиславу Рослякову. За версією російського слідства, хлопець заклад бомбу у закладі й почав стрілянину. Цей випадок називають найбільшою стріляниною в навчальному закладі за новітню історію Європи.

Цього ж вечора у студії «60 хвилин» активно обговорювали цей випадок. Кульмінацією випуску став дзвінок до студії від імовірної очевидиці стрілянини та студентки коледжу – Аліни Керової.

Та коли наступного дня поліція оприлюднила списки загиблих, виявилось, що серед них є дівчина 2002 року народження – Аліна Керова. Та сама, яка, мовляв, перебувала на прямому зв'язку зі студії. Усі звинувачення у брехні Ольга Скабеєва відкидала. Але досі ані канал «Росія-1», ані програма «60 хвилин» не вибачилися й не пояснили цього інциденту, яким чином дівчина, яка загинула під час стрілянини вдень, ввечері могла давати інтерв'ю у телефонному режимі.

Другий випадок, який беремо до уваги, трапився під час вечірнього випуску «60 хвилин» 12 грудня 2018 року. Того дня у російському місті Челябінськ люди влаштували мітинг. Вони вимагали перевірити промислові підприємства, а також ввести надзвичайний стан – усе, мовляв, через смог над містом та як наслідок – смерті людей.

Але ведучі у студії вивели онлайн-камеру головної площі Челябінська, де не було помітно жодних візуальних змін у екоситуації міста. Тож Євгеній Попов, ведучий програми, попросив «припинити хайп» – тобто набирати рейтинг на популярній темі. Про протести мешканців, а також їхню зустріч із мером Челябінська ведучі не розповіли.

Велику увагу в програмі приділяють і стосункам поміж Росією та Америкою. Пропаганда такого ґтибу – немов продовження «Холодної війни», про яку ми писали раніше. Тільки якщо у 20 столітті РФ та США змагалися за авторитет на міжнародній арені і навіть «геополітичних друзів», тобто соратників, то тепер кремлівська пропаганда має на меті вселити росіянам думку, що Америка – ворог, та до того ще й недолугий. Часто там обговорюють заяви президента США Дональда Трампа, також – надання Україні американської зброї.

У своїй роботі ми проаналізували й випуск за 27 лютого 2019 року. Там ведучі обговорюють нові антиросійські санкції від Америки.

Зокрема, на початку цього року в США заборонили фінансувати російські проекти, пов'язані з використанням природного газу, а також робити інвестиції в російські енергетичні проекти за кордоном. Найімовірніше, від Вашингтона – це відповідь на будівництво газового потоку «Nord Stream – 2», довжиною понад 1200 км, що його Москва планує звести в обхід України.

Ці санкції трохи «сковують руки» Росії та її соратникам; будівництво може зайняти довше часу. Втім, у програмі з цієї теми ведучі «добродушно посміялися» й зазначили, що «Захід – нам не друг», і з цими санкціями життя росіян ніяк не погіршиться.

Частково це так, життя пересічних громадян не зміниться. Але з часом може постраждати економіка всієї країни: адже нафта – це один із найбільших продуктів експорту Росії. Утім, експертів, які намагаються донести цю думку до глядачів, одразу ж перебивають ведучі. Зі сміхом. І їх підтримує аудиторія – аплодисментами.

Та американської теми в програмі все ж менше, аніж російсько-українських відносин.

Під час дослідження ми помітили, що не так часто у програмі обговорюють випадки, що трапляються в Росії або ж на окупованих територіях. Згідно з нашим аналізом, лівову частку програми все ж присвячують дискусіям навколо України, а надто – рішенням Києва.

Так, із початком виходу України на міжнародну арену, ведучі часто критикують українських політичних діячів за їхню позицію. Вважаємо, випуск за 24 січня 2019 року демонструє зневагу російської журналістки до українських дипломатів.

На зимову сесію ПАРЄ представників Російської Федерації не запросили. Але обговорювали там і українське питання.

Програма за згадане число починається словами Євгенія Попова: «У ПАРЄ – жорстка антиросійська резолюція». Це вже, на нашу думку, підштовхує глядачів до негативного сприйняття подій, що відбувалися у французькому Страсбурзі. Йдеться про засудження морської агресії Росії в Азові. У резолюції європейські депутати врахували поправки від України – зокрема, про визнання 24-х захоплених моряків військовополоненими, а також про доступ до них представників Червоного хреста та європейського Комітету проти тортур. 24 січня ПАРЄ резолюцію ухвалили більшістю голосів.

Такі події студію неабияк «розхитали», адже реакція європейських парламентарів повністю розбиває легенду РФ щодо незаконного перетину кордонів українськими моряками.

На другій хвилині програми відбувається пряме включення Ольги Скабєєвої зі Страсбургу. Вона одразу ж вдається до інформаційних маніпуляцій, зокрема, свій виступ починає із фрази «...Ми прибули сюди з миротворчою місією, за відсутності російських представників постараємося донести російську точку зору». У глядачів мало б виникнути питання: Чому представляти країну на міжнародній арені, поміж європейських парламентарів має журналістка?

Але подумати над цим немає часу – журналістка після невеликого вступу одразу переходить до сюжету своєї колеги з України – демонструють у студії «60 хвилин» матеріал української журналістки зв 112 каналу. Там, зокрема, йдеться про те, що представники України наполягатимуть на поправках. Та закінчується сюжет тим, що в ПАРЄ закликають також і запросити за стіл переговорів і Росію, тобто відновити її право участі в сесіях ПАРЄ.

Незважаючи на позитивний настрій українських дипломатів та їхнє переконання, що європарламентарі ухвалять резолюцію, у студію починають обговорювати лише завершення сюжету, про те, що генеральний секретар Ради Європи Турбйорн Ягланд рекомендував повернути країну до ПАРЄ.

У студії експерти (які, зазначимо, поділилися на прихильників України та противників) одразу ж палко взяли обговорювати це питання.

Згодом у прямому ефірі Скабеєвої зав'язується перепалка з українським депутатом Олексієм Гончаренком стосовно технічних деталей рішення ПАРЄ. Де українець зазначає, що парламентарі вже підтримали правки до резолюції, натомість Скабеєва звинувачує його в брехні. У студії раптовий виступ українського нардепа Євгеній Попов супроводжує вигуками «Ох, який клоун, який клоун!»

Кваліфікуємо це як образу честі та гідності спікера. А це, додамо, є порушеннями журналістських стандартів – нехтування етичними вимогами, що їх уклали ВВС.

Загалом, програма триває у такому ж дусі: журналістка, яка перебуває в ПАРЄ, робить акценти на «комічності» вигляду українських представників у Страсбурзі. До слова, перед завершенням програми вона розповідає й про Президента України, який на час сесії європарламентарів перебував у Давосі. Замість висловлювань Порошенка, показує фото, де український гарант ненароком заправив піджак у штани.

Головне завдання Скабеєвої, вважаємо ми, виставити українську конференцію недолугою: перш за все акцентують на вбранні та «зашвидкій» радості українців, мовляв, резолюцію ще не ухвалили, а Київ уже радіє. Це й

насправді було так: для української делегації було важливо, аби в ПАРЄ проголосували за дві поправки. Адже вони дозволили розглядати події в Азовському морі з іншої сторони: після ухвалення резолюції й надання полоненим морякам статусу військовополонених, конфлікт із просто «морського» перетворився би на «збройну агресію» Росії проти України.

Втім, у студії роблять все, аби ця теза не спала на думку російським глядачам. Зокрема, українським експертам не дають достатньо часу для виступу, їх перекикують і просто не дозволяють договорити до кінця.

Тож таким чином можемо вперше, але не востаннє в нашому дослідженні порівнювати російську пропаганду та пропаганду ДНР. Бачимо, що обидва ЗМІ маніпулюють фактами, не показують повноту картини й подають факти односторонньо або ж взагалі спотворюють їх до брехні.

Тим не менш, у цій же програмі є ще одна демонстрація російської пропаганди.

Йдеться про випадок, коли Ірина Геращенко українським ЗМІ робила заяву про військовополонених, що перебувають у тюрмах РФ. Своє звернення Геращенко зачитувала російською мовою – таким чином зверталася до мешканців Росії.

Під час цього в прес-конференцію втрутилася Ольга Скабєєва. Вона не давала змоги українським журналістам записати коментар, повсякчас перебивала Геращенко, ставала поперед іншими камерами тощо. Зважаючи на провокацію, український депутат Борислав Береза відштовхнув російську пропагандистку та перекрив їй доступ до прес-конференції.

В ефірі вечірньої програми «60 хвилин» Ольга Скабєєва описала цей випадок геть по-іншому.

Спершу вона сказала, що «українські депутати вели себе як мавпи», згодом додала, що її штовхали й обзивали. А це, як бачимо з інших відеоматеріалів, не відповідає дійсності.

Окрім того, в ефірі російської програми показали неповну картину: в ефірі вийшли лише кадри, де Береза штовхає Скабєєву. Матеріали, де вона

намагалася зірвати прес-конференцію, перебивала спікерку й сварилася з українськими дипломатами, не вийшли.

Випуск за початок 2019 року – не перший і не останній, у якому росіянка втручається в справи держави України.

У випуску за 25 квітня, наприклад, Євгеній Попов та Ольга Скабеева з великим інтересом обговорюють Закон про мову, який того ж дня ухвалили у Верховній Раді. Вдаються ведучі й до маніпуляцій. Євген Попов під час свого прямого включення каже: «Не спитавши населення, ці люди, які проголосували за україномовний закон, відмінили, фактично, і книги, і освіту, і медицину, і все, що тільки можна».

Та насправді це не так: в Україні не відміняли ані книговидавання іноземними мовами, ані освіти, ані медицини. Закон просто зобов'язує держслужбовців, медпрацівників та освітян розмовляти на робочих місцях українською за замовчуванням. Для української державності це великий крок подалі від Росії. Єдиною державною та офіційною мовою є українська. В період війни – це рішуча відсіч окупанту. Але законодавство не поширюється на приватне спілкування - тож розмовляти російською, угорською, польською, румунською, всіма іншими мовами нацменшин – можна.

Але ця новина у російських ведучих викликала неабиякий супротив. Спершу Ольга Скабеева назвала ухвалення закону «великою брехнею» Верховної Ради. Згодом у програмі зачитували й Президента України Петра Порошенка. Де він, за кілька днів до другого туру виборів, каже, що сам від народження був і є російськомовним.

Найчастіше ведучі та експерти, які перебувають у студії, вживають стосовно російської мови слово «заборонили». Мовляв, відтепер в Україні взагалі не можна буде розмовляти цією мовою. Але й це не відповідає дійсності.

Приблизно з таким стилем подають інформацію російському глядачеві у денному випуску того ж дня. Зокрема, ведуча зазначає, що відтепер російською громадяни України зможуть спілкуватися лише приватно. Частина програми

називається «Вдома й пошепки». І в цьому, і в попередньому випусках ведучі та експерти агресивно ставляться до ухвалення закону. Зокрема, вони зазначають, що таким чином українська влада намагається «утіснити» російськомовних українців. Хоча насправді дійсності це не відповідає. Згідно з останніми опитуваннями, близько 66% громадян вважають ухвалення закону правильним рішенням.

Лева частка ефірного часу програми присвячена саме українським питанням. У них ведучі висловлюють свою думку щодо нововведень в українському законодавстві, а також новин політикума та суспільної сфери. Це не відповідає журналістським стандартам, адже інформацію мають подавати об'єктивно, без прихильності до будь-якої точки зору.

Велику увагу приділяємо передвиборчій тематиці у програмі. З початком президентських перегонів України ведучі все частіше й частіше почали повертатися до теми політикума та ймовірних кандидатів на пост президента. Зокрема, за останніх півроку у списку відтворення «Вибори України 2019» на інтернет-платформі для відео YouTube є 180 фрагментів, у яких росіяни обговорюють ситуацію у сусідній країні. Не обходиться й без маніпуляцій і брехні.

Так, у випуску за 17 січня 2019 року упродовж десяти хвилин ведучі обговорюють, чи голосуватимуть мешканці Донбаса на президентських виборах. І зазначають: мовляв, Київ хоче відібрати право волевиявлення у мешканців окупованих територій. Мовляв, ті надто довго перебували під впливом російського телебачення. За основу такої заяви взяли інтерв'ю Зоряна Шкіряка – радника Міністра внутрішніх справ України. Той зазначає, що, як і його керівник Арсен Аваков, хотів би заборонити мешканцям анексованих територій після деокупації голосувати на виборах до Верховної Ради упродовж п'ять років.

Але ця заява – це лише індивідуальна думка політика, у Раді немає законопроектів на цю тему.

Та ведучі продовжують маніпулювати. Хоч це і не офіційна позиція України, та ведучі повсякчас говорять про те, що Київ розділяє людей на «повноцінних і неповноцінних», а такі представники влади, як Шкіряк, нічим не кращі за нацистів або більшовиків.

Але ця ситуація не відповідає дійсності. Насправді мешканці окупованих територій на виборах президента могли голосувати. Але не вдома. Оскільки території Луганської та Донецької областей – це територія Операції об'єднаних сил, здійснити своє волевиявлення виборці могли на інших дільницях України. Так, для того аби проголосувати, їм потрібно було поїхати до прифронтової зони лише з паспортом і змінити місце голосування. Такою послугою користалися внутрішні переселенці, працівники у відрядженнях та студенти – інформація про це, а також про зміну місця голосування для переселенців була розміщена на офіційному сайті Державного реєстру виборців drv.gov.ua.

Уже перед другим туром у програмі «60 хвилин» почали надавати перевагу кандидату в президенти Володимиру Зеленському. Російські ведучі, які буквально висловлюють думки Кремля - окупанта України, на очах у сотень російських глядачів почали втручатися у державні справи іншої країни. Ольга Скабєєва та Євгеній Попов у програмі за третє квітня називали Зеленського «красенем». А звернення Зеленського до чинного на той час Президента й водночас кандидата на пост Петра Порошенка щодо дебатів на стадіоні «Олімпійський» назвали креативним викликом.

Водночас спостерігаємо, що позиція ведучих таким чином співпала з думкою російського президента Владіміра Путіна. У той час він зазначав, що зміна влади у Києві може призвести до примирення України та Російської Федерації.

Саме тому програму «60 хвилин» можемо віднести до пропагандистських продуктів. Аналізуючи ток-шоу, ми скористалися головними характеристиками пропаганди, що їх виокремлює дослідниця О. Колтик:

- Фактор систематичності. Програма виходить щодня двічі на день. У денному випуску розповідають новини, у вечірньому підбивають підсумки.
- Фактор впливу. Ведучі висловлюють свою думку, найчастіше вона супроводжується оплесками в студії. Провладних експертів ведучі підтримують, опозиційних - відверто обливають брудом (чим знову ж таки призводять до оплесків у студії).
- Фактор масовості. Програма, яка виходить щодня, є в топі продуктів російського телебачення, а також набирає тисячі переглядів на інтернет-платформі для відео YouTube.

Помічаємо також, що російські ведучі часто (свідомо або ж несвідомо) користуються принципами нацистської пропаганди. Так, раніше ми писали, що вона ділиться на три категорії. Помічаємо їх і в програмі «60 хвилин»

- Пропаганда і населення: дуже часто у випусках обговорюють соціальні питання, наслідки санкцій, мітинги, політику тощо.
- Пропаганда і війна: тема України та збройного протистояння на її сході - одна з провідних у цій програмі.
- Позитивний імідж Владіміра Путіна: адже багато висловлювань, що їх вживають ведучі, збігаються з офіційною позицією Кремля.

Варто зазначити, що програма «60 хвилин» має велику популярність і в інтернеті. На платформі для відео YouTube у каналу програми - понад 240 тисяч підписників, самі випуски набирають безліч переглядів.

Рандомно опишемо їхню кількість за один місяць – квітень:

- випуск за 12.04.2019: 157 тисяч переглядів;
- випуск за 18.04.2019: 94 тисячі переглядів;
- випуск за 22.04.2019: 131 тисяча переглядів;
- випуск за 23.04.2019: 70 тисяч переглядів.

Таким чином вважаємо, що під загрозою російської пропаганди, брехні та маніпуляції фактами опиняються не лише росіяни, а й 5% українських глядачів.

Підбиваючи підсумки, додамо також: пропаганда в ДНР, яку ми аналізували раніше, зокрема, на прикладі телеканалу «Перший республіканський» націлена на вузький соціальний прошарок. Зазвичай це місцеві мешканці ДНР або люди без віри, які агресивно налаштовані до українського суспільства та європейської спільноти загалом.

Тоді ж як програма «60 хвилин» охоплює набагато більшу цільову категорію: це соціально-політичне ток-шоу, тож його глядачі – мусульмани й атеїсти, християни й буддисти, працівники й домогосподарки, активісти та молодь. Тож її вважаємо небезпечною і такою, що може розпалювати міжнаціональні конфлікти та призвести до загострення і так напруженої ситуації на сході України. Окрім того, легковажна поведінка ведучих, їхні різкі й непрофесійні висловлювання можуть привести глядачів до думки, що не поважати України та її офіційну владу, маніпулювати фактами стосовно війни й заохочувати збройне протистояння в Луганській і Донецькій областях – це нормально.

Як видно з викладеного вище матеріалу, Росія продовжує використовувати проти України активні форми інформаційно-психологічного впливу та відверту пропаганду з метою консолідації власного населення, дестабілізації внутрішньої ситуації в нашій державі, а також «легітимізації» своїх агресивних дій на зовнішній арені.

Російська пропаганда в Україні забезпечує інформаційні та соціальнопсихологічні умови для реалізації військових, економічних та політичних цілей Росії в умовах збройного конфлікту. Для цього активно використовується дезінформація, мова ненависті, навішування ярликів, викривлення фактів історії й сучасності та інші методи пропаганди та маніпуляції масовою свідомістю.

Для Росії пропаганда є надзвичайно важливим й ефективним інструментом російської політики як в Україні так і Європі, яка забезпечує:

а) пом'якшення характерного для європейського політичного дискурсу негативного сприйняття путінського режиму і його неприйнятної поведінки на міжнародній арені;

б) виправдання агресії Росії проти України; і з цією метою, зокрема, можливість переконувати європейські еліти і громадську думку в тому, що Україна є державою, що не відбулася, яка не має жодних шансів на виживання без Росії; що хороші відносини з Росією набагато важливіші для Європи, ніж підтримка незалежності України і її європейського вибору;

в) запобігання нових, скасування або, принаймні, пом'якшення нинішніх економічних санкцій проти Росії;

г) можливість переконання європейських політичних, економічних і наукових еліт, а також загальноприйнятої думки в тому, що Москва має право і їй має бути дозволено домінування над пострадянськими державами;

д) розкол європейської та трансатлантичної солідарності.

Звертаючись до широкої громадськості, російська пропаганда намагається не тільки захищати політику Путіна, а й сіяти сумніви, плутанину і скептицизм у західних урядах, ЄС, НАТО стосовно цінностей і перспектив глобалізації.

Дезінформаційна кампанія проти України має різноманітні методи, вона адаптує свої новини під різні аудиторії, будь то схід України чи Західна Європа. Росія готова повністю фабрикувати історії, з використанням фото-і відеоматеріалів для своїх потреб. Її пропаганда дедалі більше поширює переконання

- про неспроможність України бути незалежною державою;
- про нездатність українських еліт керувати країною;
- про незворотність повернення назад до складу Росії.

Кремль активно культивує протестні настрої серед громадян. Агенти кремлівського впливу активно використовують помилки чинної влади для нагнітання антиурядових настроїв. Приводами стають економічні проблеми, високі тарифи, недостатньо активні військові дії тощо. Таким чином для

досягнення цілей Кремля мобілізуються не лише симпатичні Росії, а й соціально вразливі прошарки населення й радикалізовані патріотичні групи.

Залишається безліч проблемних питань, які вимагають окремого аналізу, одне з них – спосіб боротьби з центрами пропаганди: сайтами і організаціями, що легально поширюють сумнівну інформацію. Західне співтовариство і Україна ще далекі від того, щоб зробити протидію російській пропаганді системною, технологічно налагодженою та ефективною, адже кремлівський пропагандистський апарат створювався десятиліттями.

Діалог нашої держави з Заходом має бути нерозривним та системним, потрібно якомога більше використовувати потенціал міжнародних організацій, міжнародних конференцій, лекцій, виставок і т.д., для того щоб напрацювати реальні та системні дії проти щоденної пропаганди РФ. Потрібно постійно посилювати інформаційний тиск на Росію, як в середині нашої держави, так і за її межами.

Висновки

На початку 21 століття зі стрімким розвитком інтернету світ перетворюється у цифровий континент, що кардинально змінює вектор стратегій для усіх організацій в усіх сферах життя. Завдяки технічному розвитку він щоразу «зменшується»: відстані скорочуються, комунікатори стають ближчими, а комунікація в цифровому форматі стає до певної міри формувальним чинником сучасної культури. Стрімкий розвиток інтернету та щораз більше можливостей для комунікації, які з'являються завдяки сучасним технологіям, призводять до змін в самій комунікації та культурі загалом. Особливо це помітно у розвитку маніпуляцій в інформаційному просторі. На сьогодні потенційному користувачу медій стає дедалі важче відрізнити правду від брехні, популізм від чіткого плану дій, недомовку від замовчування і тд. Однак для того аби не потрапити в маніпуляційні тенета варто всього лише заглибитися у світ фактчекінгу та виробити у собі звичку перевіряти факти.

Особливо актуальним це твердження є для українців, держава яких уже 7 років перебуває у стані гібридної війни та веде інформаційне протистояння з Росією. Саме тому вміння аналізувати, перевіряти та контролювати надану інформацію може захистити наше населення від дезінформації та конфліктів.

На підставі проведеного дослідження, відповідно до мети і завдань, можемо зробити наступні висновки:

1. До сьогодні вчення про маніпуляцію в політичній науці не відтворювали найновіших проблем сучасної комунікації, які впливали зі зростанням ролі інтернету. Проте окремі дослідження, що стосувалися маніпуляції в друкованих засобах або конкретних медіях чи окремих аспектах вже були. У цій темі чільне місце займають праці, які доводять важливість теми маніпуляції та інформаційної політики в умовах війни, зокрема варто виокремити наукові доробки Г.Вербицької, О.Коренькова, К. Поповича, Г.Почепцова, Б. Станкевича, Л.Чік, М.Вайса та ін., які нам вдалося дослідити.

2. На підставі проаналізованої теоретичної літератури ми дійшли висновку, що маніпуляція – це вид психологічного, політичного або ж медійного впливу, що може бути використаний для управління великою кількістю людей. Це насадження думок, які не притаманні індивіду чи суспільству, часто мають корисні цілі. А пропаганда – це цілеспрямоване поширення, інтеграція ідей та моделей поведінки у суспільство. Її характеристики – це:

- фактор систематичності (дія, що повторюється);
- фактор впливу (йдеться про психологічний вплив на людину);
- фактор масовості (йдеться про те, що вплив, здійснений на людину чи групу людей, має призвести у висновку до впливу на велику аудиторію).

Пропаганда й маніпуляція перш за все диктують чиясь точку зору, у сучасних умовах перш за все політичну. Вона зі швидкістю світла поширюється у новітніх просторах – інтернет, телебачення, радіо.

Та дані способи впливу не завжди використовуються в негативних цілях. У дослідженні ми довели, що є й корисні для суспільства маніпуляції. До прикладу, пропаганда здорового способу життя чи пропаганда Збройних сил України в умовах війни з Росією.

Ми також зафіксували, що з розвитком нових медіатехнологій пропаганда та маніпуляція стають все складнішими та ефективнішими. Технології поширення інформації стають складнішими і психологічно продуманими, а ідеологічні та політичні маніпуляції також вдосконалюються і стають менш помітними. За певних умов сучасна людина вже не здатна розрізнити свої погляди та потреби від тих, що їй нав'язують. Слід зазначити, що основна вплив припадає на молодь, оскільки саме молодь більше користується сучасним інформаційним простором і саме молодь є споживачами контенту нові медіаресурси, рекламні інтеграції, інформаційні продукти тощо.

Тому державі та суспільству потрібні механізми протидії негативній пропаганді і всілякій маніпуляції в Інтернеті та соціальних мережах. Ця

проблема вимагає комплексний підхід: педагогічний, психологічний, ідеологічний та законодавчий. Ці проблеми ляжуть в основу наших подальших досліджень. У ХХІ столітті йде велика битва за свідомість громадян. І Україна не повинна бути осторонь цього.

3. Проаналізувавши сучасну ситуацію з інформаційною маніпуляцією в Україні ми виявили, що кремлівські ЗМІ, особливо телевізійні, створюють інформаційний та психологічний тиск на:

- російське суспільство. Пропагандистськими програмами, що виходять на центральних каналах, росіянам намагаються нав'язати, що в Україні ще з 2014 року триває переворот. Київська «хунта» нахабно захопила владу, в той час як українці і надалі вважають росіян «братнім народом»

- українське суспільство. Адже вищезгадані пропагандистські програми дивиться й частка українців - особливо тих, які живуть біля лінії вогню або ж на окупованих територіях.

4. У нашій науковій роботі ми дослідили і українську ситуацію на предмет маніпуляції в медіа, виявивши, що велику частку російської пропаганди складають маніпуляції ДНР. Йдеться про те, що в цього терористичного угруповання є спеціальні підрозділи, які займаються пропагандою, маніпуляцією та викривленням фактів. Вони поширюють її на підконтрольних територіях, «закидають вудки» й до проукраїнського населення.

Тому інформаційна ситуація на прифронтових територіях, які контролюються українською владою, потребує серйозного втручання задля нейтралізації впливу російської пропаганди і недопущення формування антиукраїнських настроїв на цих територіях або ж протидії вже наявній, але переважно латентній на сьогодні нелояльності до української державності.

Інформаційна політика у населених пунктах вздовж лінії розмежування особливо важлива і стратегічна за своїм значенням. Так, інформаційна ситуація саме на прифронтових територіях, з одного боку, має бути надійним «тилом» для адміністративних, політичних та економічних зусиль з повноцінного відновлення життя на цих територіях.

Також згідно з нашим дослідженням було виявлено, що мешканці Донбасу, найбільше серед інших громадян України регулярно дивилися російські телеканали. Це стало наслідком багаторічної інформаційної війни між Україною та Росією.

Ми виявили, що сьогодні всі інформаційні операції в окупованих територіях Донецька направлені на популяризацію «руського мира» і заперечення можливості існування України як держави. Причиною цього є відсутність українського теле- і радіомовлення на частині досі підконтрольних Україні населених пунктів.

5. Відтак проаналізувавши телеканал «Перший республіканський» ми дійшли висновку, що він створений доволі майстерно. Очевидно, що над пропагандистським виданням працює команда фахівців, яка намагаються давити на людську свідомість з допомогою викривлених фактів, релігії й світлин із місць військових дій. Зокрема у своїх маніпуляціях терористи використовують статті із російських медій, інтерв'ю та огляд міжнародних подій. Ми також помітили, що матеріали каналу вдало ілюстровані. Адже пропаганда ДНР має на меті перш за все «навернути» блудних українських синів і доньок. А згодом – нав'язати страх на тих, хто до території ДНР розташований найближче.

ДНР посилаються на радянські, установлені ще в минулому тисячолітті норми, не беручи до уваги міжнародних актів і законів, відкидаючи умови існування держави в цивілізованому сучасному світі.

Ми дослідили, що гібридна війна, яку Росія веде на території України та інших окупованих країн, набуває нових форматів, а саме розповсюдження пропагандистських матеріалів через інтернет. Оскільки публічна інформація в інтернеті ще у багатьох країнах законодавчо не врегульована, то протистояти пропагандистським матеріалам із закликами до національної ворожнечі та вбивства українців, є доволі важко.

Додамо, що усі ці маніпуляції терористи використовують із метою досягнути своїх політичних, геополітичних і релігійних цілях. В глобальному

сенсі – досягнення відокремленості від України, та приєднання її східних територій до складу Російської Федерації.

6. Виявивши, що в період гібридної війни ворог може маніпулювати свідомістю для широкомасштабної експансії і загрозувати національній безпеці України, ми виокремили декілька способів протидії інформаційній маніпуляції. Зокрема, слід порівнювати інформацію з різних та незалежних джерел; брати до уваги інформацію та новини з достовірних джерел, які мають позитивну репутацією та які не викривляють дійсність; ознайомлюватись з інформацією, що подають ЗМІ, в країнах, де діє принцип свободи слова; у разі можливості, дивитися онлайн трансляції з місця подій без суб'єктивних оцінок і висновків.

Варто завжди пам'ятати, що інформація – це продукт, який треба споживати помірно.

7. Дослідивши об'єкт ток-шоу «60 хвилин», ми виявили, що велику частку маніпуляцій тут становить саме пропаганда. Так званого «Русского мира» на території України, а також чужорідних цінностей для українців. Окрім того, ведучі програми часто порушують стандарти журналістики, зокрема, дозволяють собі різкі висловлювання в бік запрошених гостей або ж високопоставлених осіб українського політикуму.

В ході нашого дослідження ми виявили, що ток-шоу «60 хвилин» неабияк впливає на свідомість українських громадян, що навіть у час війни продовжують споживати інформацію з російських телеканалів та довіряти їм.

В той час у роботі ми виокремили способи перевірки інформації та способи розрізнити неправдиву інформацію від правдивої. Йдеться про фактчекінг, який є своєрідною низкою правил для виявлення брехні у традиційних ЗМІ, новітніх і соцмережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз інтернет-ЗМІ т.зв. “ДНР” та “ЛНР”: у кожній десятій новині — мова ворожнечі щодо українців, 11% новин — фейки [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/news/analiz-internet-zmi-tzv-dnr-ta-lnr-u-kojniy-desyatiy-novini-mova-vorojnechi-schodo-ukrajintsiv-11-i17084>.
2. Асланов С. НЕВИЗНАНІ КВАЗІДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ ЯК ФАКТОР ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / Стелас Асланов – Режим доступу до ресурсу: forlan.org.ua/doc/depositary/Історія_міжнародних_відносин_новітньої_доби/Невизнані_квazідержавні_утворення_як_фактор_етнополітичної_нестабільності_в_Україні.pdf.
3. Балацька О. Б. Трансформація сучасного збройного насилля: специфічні риси і тенденції / О. Б. Балацька // Грани. – 2016. – № 9 (137). – С. 95–102
4. Бебик В. М. Інформаційний простір як театр військових дій: війська, зброя, розвідка, контррозвідка [Електронний ресурс] / В. М. Бебик – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/User/Downloads/3391-12462-1-PB.pdf>.
5. Бевз Т. А. Донбас через призму державної політики інформаційної безпеки: недоліки законодавчо-правової бази [Електронний ресурс] / Т. А. Бевз. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/donbas_informatsiini_194.pdf.
6. Вайс М., Померанцев П. Україна і початок «нелінійної» війни [Електронний ресурс] / М. Вайс, П. Померанцев // Критика. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/ukrayina-i-pochatok-neliniynoyi-viyny>
7. Вітман К. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання / К. Вітман // Держава і право. – №53. – 2011. – С. 584
8. Власюк В. В. Деякі основи поняття «гібридна війна» в міжнародному праві / В. В. Власюк, Я. В. Карман // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 1. – С. 226–234
9. Волкогонов Д. А. Психологическая война. М., 1984. 320
10. Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається... / В. Горбулін // Дзеркало тижня. Україна. – 25 березня 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya.html>
11. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4 (33). – С. 5–12.

- 12.Гриняев С. Концепция ведения информационной войны в некоторых странах мира [Электронный ресурс] / С. Гриняев // Зарубежное военное обозрение. — 2002. — № 2. — Режим доступа:http://www.soldiering.ru/psychology/conception_psywar.php
- 13.Дослідження медіаситуації в південних і східних областях України [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: https://www.gurt.org.ua/uploads/news/files/2016-5/MEDSit_ua.pdf.
- 14.ДОНБАС У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, ЗОВНІШНІ ВИКЛИКИ, ІНСТРУМЕНТИ БОРОТЬБИ З АНТИУКРАЇНСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/donbas_informatsiini_194.pdf.
- 15.Донецька народна республіка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Донецька_народна_республіка#%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 16.Ейсмунт В. Інструменти фактчекінгу: як професійно відрізнити брехню від правди [Електронний ресурс] / В. Ейсмунт // Інститут масової інформації. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/articles/instrumenti-faktchekingu-yakprofesiyno-vidriznyati-brehnyu-vid-pravdi/> (дата звернення: 02.06.2018).
- 17.ЗМІ та довіра до українських і російських ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425&page=1>
- 18.Калиновский О. Н. «Информационная война» — это война? / О. Н. Калиновский // Военная мысль. — 2000. — № 1. — С. 57;
- 19.Костюк І. А. Інформаційні війни в контексті революційних подій в Україні. Актуальні проблеми соціальних комунікацій : матеріали студент-ської наукової конференції, 22 травня 2014 р. Київ, 2014. С. 57-60.
- 20.Курбан О. Сучасна гібридна війна: нові форми агресії / Олександр Курбан. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viynata-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>
- 21.Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену [Електронний ресурс] / Є. М. Магда – Режим доступу до ресурсу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/2220.
- 22.Маклюен Г. М. Внешние расширения человека / Г. М. Маклюен ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – М. ; Жуковский : КАНОН – пресс – Ц, Кучково поле, 2003. – 464 с].

- 23.Непризнанные государства [Электронный ресурс] / Большой юридический словарь онлайн. – Режим доступа: <https://law-enc.net/word/gosudarstvopodobnye-obrazovaniya-kvazigosudarstva-1390.html>
- 24.Непризнанные государства [Электронный ресурс] / Терминологический словарь / Этноконфликт в современном мире. – Режим доступа: <http://ethnoconflict.ru/info/terminology.htm>
- 25.Павлютенкова М. Ю. Информационная война : реальная угроза или современный миф? Власть. 2001. № 12. С. 19-23
- 26.Панарин И.Н. Информационная война и геополитика[Текст] /И.Н.Панарин. – Москва: Поколение, 2006. – 506 с.
- 27.Первый Республиканский Телеканал [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/c/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8B%D0%B9%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB/about>.
- 28.Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни:історичний та сучасний виміри. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13747/1/%D0%93%D0%86%D0%91%D0%A0%D0%98%D0%94%D0%9D%D0%90%20%D0%92%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%A1%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%20%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%92%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%98.pdf>
- 29.Почему украинцы счастливы, несмотря на войну? [Электронный ресурс] // Радио Свобода. – 10. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28966622.html>.
- 30.Почепцов Г.Г. Теорія комунікації [Текст] : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид., доповн. – Київ: Київський університет, 1999. – 308 с
- 31.Правознавство / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон. –К.: КНЕУ, 2003. – С.315
- 32.ПРЕСС-СЕКРЕТАРЬ ДОНЕЦКОЙ "АЛЬКАИДЫ" УШЛА В ОТСТАВКУ [Электронный ресурс] // Новости Донбасса. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://novosti.dn.ua/news/208618-press-sekretar-doneckoy-alkaydy-ushla-v-otstavku>.
- 33.Радковець Ю. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36–42.

34. Саєнко О. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни / О. Г. Саєнко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія. – 2015. – Вип. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11
35. Станкевич Б. В. Передвиборчі агітації в Україні: порівняльний аналіз з державами Центрально-Східної Європи [Електронний ресурс] / Богдан Станкевич – Режим доступу: <file:///C:/Users/HP/Downloads/3351-D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7061-1-10-20150703.pdf>
36. Ток-шоу "60 минут". [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/channel/UCR16nHT1nkmG7g9AkE9tGeQ/about>.
37. Фактчекінг. Основні положення цифрових досліджень і верифікації [Електронний ресурс] // Укрінформ – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/User/Desktop/1611915697-4596.pdf>
38. Чекаленко Л. Про поняття «гібридна війна» / Людмила Чекаленко // Віче. – 2015. – №5. – С. 41–42.
39. Чік Л.В. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ [Електронний ресурс] / Людмила Чік – Режим доступу: file:///C:/Users/HP/Downloads/Litpro_2015_5_33.pdf
40. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та пр: такі схожі й такі різні / Світлана Шпилик // Галицький економічний вісник — Тернопіль : ТНТУ, 2014. — Том 47. — № 4. — С. 178-188. — (Маркетингові технології підприємств у сучасному науково-технічному середовищі).
41. Шутов Роман. Пропаганди та маніпуляції [Електронний ресурс] / Р. Шутов – режим доступу: Пропаганда та маніпуляції | МедіаДрайвер (mediadriverv.com)
42. Що таке інформаційна війна [Електронний ресурс]. — Режим доступу : my.elvisti.com/sergandr/iv.html
43. Ball, Joshua. “What Is Hybrid Warfare?” June 10, 2019. Global Security Review. <https://globalsecurityreview.com/hybrid-and-non-linear-warfare-systematically-erases-the-divide-between-war-peace/>
44. Dictionary/Merriam-webster [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/information>
45. Dr. Patrick J. Cullen /Understanding Hybrid Warfare/ режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf

46. Encyclopedia/Britannica/ [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<https://www.britannica.com/topic/propaganda>
47. Fraser L. Propaganda. – London. 1957. Oxford: Oxford University Press/
48. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War / Frank Hoffman. – Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. – P. 20-22.
49. Hoffman F. How Marines are preparing for hybrid wars / F. Hoffman // Small Wars Journal. – P. 38-42
50. Lt Col Daniel T. Lasica, / Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory / <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf>